

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ
Факультет економіки і управління
Кафедра міжнародної економіки і туризму

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ
СЬОГОДЕННЯ

Київ – 2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ
Факультет економіки і управління
Кафедра міжнародної економіки і туризму

Допущено до захисту
Зав. кафедрою міжнародної економіки і туризму
проф. Д'яченко Ю.Ю.

« 7 » червня 2023 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ
СЬОГОДЕННЯ

Студент-виконавець:

Процикова К.П.
(П.І.Б., підпис)

IV курс, група ТУ-19з
(курс, група)

Науковий керівник

д. геогр. н., проф. Заваріка Г.М.
(П.І.Б., підпис)

Київ – 2023
 МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
 ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ
 ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ І УПРАВЛІННЯ
 Кафедра міжнародної економіки і туризму

Затверджую
 Зав. кафедрою міжнародної економіки і туризму
 проф. Д'яченко Ю.Ю.

« 6 » червня 2023 р.

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ БАКАЛАВРА

Процикова Катерина Петрівна

(прізвище, ім'я, по батькові)

Група ТУ-19з

1.Тема кваліфікаційної роботи бакалавра: Організаційні основи туристичної діяльності в умовах сьогодення

затверджена наказом по університету № 16/15.05 від 03.04.2023

2. Термін подання здобувачем вищої освіти завершеної роботи 28.05.2023

3.Консультанти по роботі, із зазначенням розділів, що їх стосується: _____

Розділ	Консультант (прізвище, ініціали)	Підпис. Дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
1 розділ	Заваріка Г.М.		
2 розділ	Заваріка Г.М.		
3 розділ	Заваріка Г.М.		

4. Зміст кваліфікаційної роботи бакалавра, перелік питань, що їй належить розробити Розділ 1 - теоретичні аспекти дослідження організаційних основ туристичної діяльності

Розділ 2 - стан організації туристичної діяльності в умовах військового стану в Україні

Розділ 3 - перспективи післявоєнного відновлення сфери туризму в Україні

5. Календарний план виконання роботи:

№	Назва етапів кваліфікаційної роботи бакалавра	Термін виконання етапів роботи	
		За планом	Фактично
1	Вступ		23.03.2023
2	1 розділ		23.03.2023
3	2 розділ		04.04.2023
4	3 розділ		28.05.2023

6. Дата видачі завдання « 6 » березня 2023 р.

Керівник роботи Заваріка Галина Михайлівна
(прізвище, ім'я, по батькові)

Завдання прийняв до виконання
здобувач вищої освіти Процикова Катерина Петрівна
(підпис студента)

АНОТАЦІЯ

Процикова К.П. Організаційні основи туристичної діяльності – Рукопис.

Кваліфікаційна робота бакалавра за спеціальністю 242 «Туризм». – Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля Міністерства освіти і науки України. – Київ, 2023.

У роботі висвітлено наукові підходи до визначення поняття туризму та видів туристичної діяльності в Україні. З'ясовано особливості організації туристичної діяльності та встановлено сутність та значення ринку туристичних послуг. Проведено аналіз втрат туристичної діяльності в Україні та визначено особливості функціонування суб'єктів туристичної індустрії в умовах війни. Встановлено напрямки порятунку туристичної діяльності та проаналізовано зарубіжний досвід функціонування сфери туризму в постконфліктних умовах. Визначено перспективи розвитку воєнного туризму на території України після закінчення російсько-української війни та обгрунтовано стратегії еко системного відновлення безпеки туристично-рекреаційного потенціалу України.

Ключові слова: туризм, види туристичної діяльності, ринок туристичних послуг, суб'єкти туристичної індустрії, воєнний туризм, еко системне відновлення

ANNOTATION

K.P. Protsykova Organizational basics of tourist activity – Manuscript.

Bachelor's qualifying work on specialty 242 "Tourism". – Volodymyr Dahl East Ukrainian National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2023.

The work highlights scientific approaches to defining the concept of tourism and types of tourist activity in Ukraine. The specifics of the organization of tourist activities were clarified and the essence and significance of the market of tourist services were established. The analysis of the losses of tourism activity in Ukraine was carried out and the peculiarities of the functioning of the subjects of the tourism industry in the conditions of war were determined. The directions for the rescue of tourist activity were established and the foreign experience of the functioning of the tourism sector in post-conflict conditions was analyzed. The prospects for the development of military tourism on the territory of Ukraine after the end of the Russian-Ukrainian war are determined, and the strategies for the eco-system restoration of the security of the tourist and recreational potential of Ukraine are substantiated.

Key words: tourism, types of tourist activities, market of tourist services, subjects of the tourism industry, military tourism, eco-system restoration

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ОСНОВ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	10
1.1. Поняття туризму та видів туристичної діяльності в Україні.....	10
1.2. Особливості організації туристичної діяльності.....	15
1.3. Сутність та значення ринку туристичних послуг.....	20
Висновки до першого розділу.....	29
РОЗДІЛ 2. СТАН ОРГАНІЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....	31
2.1. Аналіз втрат туристичної діяльності в Україні.....	31
2.2. Особливості функціонування суб'єктів туристичної індустрії в умовах війни.....	39
2.3. Напрямки порятунку туристичної діяльності.....	47
Висновки до другого розділу.....	57
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ СФЕРИ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	59
3.1. Зарубіжний досвід функціонування сфери туризму в постконфліктних умовах.....	59
3.2. Перспективи розвитку воєнного туризму на території України після закінчення російсько-української війни.....	68
3.3. Стратегії еко системного відновлення безпеки туристично- рекреаційного потенціалу України.....	73
Висновки до третього розділу.....	79
ВИСНОВКИ.....	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	85
ДОДАТКИ.....	96

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. З 24 лютого 2022 року триває російська збройна агресія в Україні, наслідками якої є не лише великі людські втрати, але й значні збитки інфраструктури та секторів економіки, зокрема туризму.

Україна, яка безпосередньо переживає активні бойові дії на власній території страждає не тільки від економічних втрат. Варварське вторгнення російської армії супроводжується руйнуванням пам'яток історії та культури цінність яких для світової спадщини навіть не можливо уявити. Концепція сталого туризму та її реалізація у новій інтерпретації може стати інструментом відновлення втраченої історико-культурної спадщини та способом насадження і пропаганди національних культурних цінностей так само як і глобальних цінностей країн цивілізованої частини світу

Війна являється головною проблемою безпеки в нашій на сьогодні та має для сфери організації туризму досить довгострокові наслідки. Зважаючи на культурний часовий маркер, українське населення розділяє власну історію на три стадії: «до війни», «під час війни» та «після закінчення війни». В науковій літературі взаємозв'язки між туризмом та війною були досліджені не в повній мірі. Переважна більшість дослідників даної теми у власних працях наголошують на негативному впливі воєнного конфлікту на загальний розвиток туристичної галузі, проте є і ті, які вбачають певне туристичне піднесення після завершення бойових дій.

Війна, яка проводиться з державою терористкою Росією є тим фактором, що в наш час значною мірою впливає на загальний розвиток туристичної галузі. Відповідно до досліджень Державного агенства розвитку туризму (2022), загальна кількість платників податків, що займаються туристичною діяльністю, за рік зменшилася на 17%.

Також бойові дії мають руйнівний вплив на туристичний ландшафт, а саме, фізичні, моральні чи соціальні потрясіння спонукають до

переосмислення історико-культурної спадщини, а також сприяють створенню нової історичної спадщини, що породжується конфліктом. В результаті започатковуються нові типи туризму, а також набувають розповсюдження комеморативні практики, відбувається надання місцям колишньої локалізації конфлікту нових значень, сакралізація. Проведенні дослідження в цьому аспекті підкреслили, що практики пам'яті являються досить значущим фактором для формування сьогоднішніх культур.

В наш час, замість загального розвитку внутрішнього туризму простежується багатомільйонна міграція всього населення всередині України, а масовий виїзд громадян держави за кордон не пов'язаний із туристичною метою. Разом із тим поступове звільнення українських територій від російських загарбницьких військ дає населенню надію на безпосереднього повернення до життя мирного в майбутньому.

Військові дії спустошили сферу туризму, порушила енергетичні, фінансові та продовольчі ринки, спричинили вагому інфляцію не лише в Україні, а й по всьому світу. Туризм у східній, центральній та південній частині повністю припинив своє існування. Тобто повністю була зупинена робота підприємств даної галузі. Зважаючи на дані тенденції питання щодо відновлення галузі туризму, зокрема у період повоєнний, є особливо актуальним в сьогоднішніх умовах. Також актуальним є мала кількість досліджень, які стосуються внутрішнього туризму в контексті війни. Тому цей аспект вимагає дослідження та детальнішого аналізу. В даному контексті також важливим є з'ясування шляхів розвитку туристичної галузі в державі після завершення бойових дій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання відносно організації діяльності вітчизняних туристичних підприємств досліджувала низка таких авторів, як А. Гембець, В. Костючко, Г. Фесенко, Є. Драгомірова, І. Галиця, І. Мельник, К. Шилкіна, М. Зінченко, Н. Мартинова, О. Євтушенко, О. Шевцова, С. Мельниченко, Т. Кукліна, Т. Проскуріна та інші

Дослідженнями загального впливу збройних конфліктів на сферу туризму в Україні присвятили власні праці такі дослідники: А. Козлова, А. Парфієнко, А. Сікула, Г. Заячківська, Л. Корчевська, М. Кривоберець, Н. Андрусак, Н. Аніпко, Н. Барвінок, С. Журавльова, С. Цвілий, Т. Кукліна, Ю. Перегуда та інші науковці.

Проблемам функціонуванню суб'єктів туристичної індустрії та розвитку туризму в умовах війни приділено значну увагу у працях багатьох науковців, зокрема на особливу увагу заслуговують роботи А. Зарубіна, А. Моца, Е. Сіра, Л. Демчука, М. Мальської, Н. Барвінок, Н. Середи, Н. Федорченка, О. Шевченко, С. Калініченко, С. Шевчука, С. Яців, Т. Колеснік, та інших.

Таким чином, множинність представлених досліджень, в руслі зазначеної проблематики свідчить, про її актуальність та необхідність подальших досліджень.

Мета дослідження полягає у визначенні стану та перспектив розвитку організації туристичної діяльності в Україні.

У відповідності до мети були визначені такі **завдання дослідження**:

- визначити поняття туризму та видів туристичної діяльності в Україні;
- з'ясувати особливості організації туристичної діяльності;
- встановити сутність та значення ринку туристичних послуг;
- провести аналіз втрат туристичної діяльності в Україні;
- визначити особливості функціонування суб'єктів туристичної індустрії в умовах війни;
- встановити напрямки порятунку туристичної діяльності;
- проаналізувати зарубіжний досвід функціонування сфери туризму в постконфліктних умовах;
- визначити перспективи розвитку воєнного туризму на території України після закінчення російсько-української війни
- обґрунтувати стратегії еко системного відновлення безпеки туристично-рекреаційного потенціалу України.

Об'єктом дослідження є туристична діяльність в Україні у воєнний період.

Предметом дослідження є визначення шляхів відновлення туристичної діяльності в Україні.

У процесі дослідження використано такі загальнонаукові та спеціальні методи: структурно-порівняльний аналіз – з метою уточнення категорійного апарату; аналізу та синтезу – для визначення стану організації туристичної діяльності в умовах військового стану в Україні; узагальнення та систематизації – для визначення перспектив післявоєнного відновлення сфери туризму в Україні.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота бакалавра складається із вступу, трьох розділів і висновків, викладених на 79 сторінках друкованого тексту. Матеріали кваліфікаційної роботи бакалавра містять 4 таблиці, 10 рисунків, які подано на 18 сторінках. Список використаних джерел складається з 95 найменувань уміщених на 11 сторінках і 2 додатків на 2 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ОСНОВ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Поняття туризму та видів туристичної діяльності в Україні

Найбільшого свого розквіту туризм досяг у ХХ столітті, коли став невід'ємною складовою відпочинку та життя людей. «Туристичний бум» відбувся завдяки збільшенню купівельної спроможності населення, зростанню вільного часу у людей, успішного вирішення транспортних проблем.

Основоположником сучасного туризму по праву вважається Т. Кук, котрий у 1843 році організував тур залізницею для 570 осіб у сусіднє місто. Даний успіх переріс саме у туристичний бізнес. Власне, саме Т. Кук досяг значних групових знижок на відповідні перевезення та другі туристичні послуги. Вже з 1856 року подорожі Європою проводилися регулярно та стали модними. Також було утворено туристичне агентство Т. Кука та його філії в інших державах [1, с. 57].

Україна вперше заявила про себе як про партнера самостійного на туристичному ринку під час проведення Варшавського туристичного ярмарку та на туристичному салоні в місті Познань у 1993 році, уклавши більш ніж 300 контрактів, переважно із приймання туристів в країну [26, с. 17].

В сьогоденних умовах розвиток туризму, як і будь-якої другої галузі економіки, залежить від відповідної гнучкості підприємств відповідної галузі, тобто спроможності досить легко видозмінюватися у відповідності до запитів та потреб споживачів туристичного продукту.

Головним документом, який здійснює регулювання здійснення туристичної діяльності в нашій державі, є Закон України «Про туризм» від 15 вересня 1995 року № 324/95-ВР [65], в котрому визначенні правові загальні,

виховні, організаційні та соціально-економічні принципи реалізації державної політики України в області туризму.

Туристична галузь, як і будь-яка інша сфера економіки, має власний особливий понятійний апарат. Головні терміни, які використовуються у сфері організації туристичної діяльності відповідно до аналізу статті 1 ЗУ «Про туризм» [65], представимо в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Основні поняття туристичної індустрії

Поняття	Характеристика
1	2
Безпека к галузі туризму	Множина факторів, які характеризують економічний, соціальний, правовий та другий стан забезпечення законних інтересів і прав громадян, юридичних осіб та держави в туристичній галузі.
Ваучер	Форма письмового договору на екскурсійне чи туристичне обслуговування
Туризм	Тимчасовий виїзд особи із місця її постійного проживання в пізнавальних, оздоровчих, професійно-ділових або других цілях без здійснення оплачуваної діяльності у місці знаходження.
Турист	Особа, що здійснює подорож по Україні чи до іншої держави з не забороненою законом країни перебування ціллю на термін від 24 годин до одного року без здійснення будь-якої оплачуваної діяльності та із відповідними зобов'язанням залишити країну чи місце перебування у чітко встановлений термін
Туристичний продукт	Розроблений попередньо комплекс туристичних послуг, що поєднує в собі не менше ніж дві такі послуги, що реалізується чи пропонується для реалізації за встановленою ціною, до складу котрого входять послуги розміщення, послуги перевезення та другі туристичні послуги, що не пов'язані із розміщенням та перевезенням (послуги із відповідної організації відвідувань об'єктів відпочинку, культури та розваг, реалізації сувенірних товарів тощо)
Туристичні супутні товари та послуги	Товари та послуги, які призначені для задоволення потреб певних споживачів, виробництво та надання яких несуттєво скоротиться без їх продажу туристам
Характерні туристичні товари та послуги	Товари та послуги, які призначені для задоволення відповідних потреб споживачів, виробництво та надання котрих суттєво скоротиться без їхньої реалізації туристам.
Просування туристичного продукту	Комплекс заходів, направлених на підготовку та створення до реалізації туристичного продукту або туристичних послуг (організація подорожей рекламно-ознайомлювального характеру, участь у спеціалізованих ярмарках, виставках, видання буклетів, каталогів тощо)

Продовження табл. 1.1

1	2
Місце продажу туристичних послуг	Країна, у якій зареєстровано певний суб'єкт господарської діяльності, який реалізує туристичний продукт
Місце надання туристичних послуг	Країна, на території котрої надаються безпосередньо туристичні послуги
Туристичні оператори (туроператори)	Юридичні особи, що створені відповідно до законодавства держави, для яких виключною діяльністю являється забезпечення та організація створення туристичного продукту, надання та реалізація туристичних послуг, а також діяльність посередницька із надання супутніх та характерних послуг і які у визначеному порядку одержали ліцензію на туроператорську діяльність.
Туристичні агенти (турагенти)	Юридичні особи, які створені відповідно до законодавства держави, а також фізичні особи – певні суб'єкти підприємницької діяльності, котрі здійснюють діяльність посередницьку із реалізації туристичних послуг та туристичного продукту туроператорів інших суб'єктів туристичної діяльності, а також посередницьку діяльність відносно реалізації супутніх та характерних послуг і які у визначеному порядку одержали ліцензію на турагентську діяльність

Джерело: [21, с. 229].

Для з'ясування поняття «туризм» розглянемо певні визначення науковців.

Дослідник, В. Сміт під поняттям «туризм» розумів певну соціальну взаємодію між туристами як певними «гостями» та жителями в туристичному місці як «господарями».

Інший науковець, А. Метьюсон вважав, що туризм це короткочасне тимчасове переміщення людей до місць призначення за межами місць, де вони звичайно працюють та живуть, а також їх діяльність під час знаходження в даних місцях [52, с. 102].

На думку О.О. Колесник, туризм є певним тимчасовим виїздом певної особи із місця її постійного проживання в пізнавальних, оздоровчих, професійно-ділових або інших цілях без проведення оплачуваної діяльності у місці знаходження [38, с. 171]. Також він вважав, що аналізована дефініція є діяльністю певних осіб, котрі здійснюють поїздки та перебувають у таких місцях, що знаходяться за межами їх буденного середовища на термін від 24

годин до одного року, із будь-якою ціллю, проте без здійснення діяльності, яка оплачується із джерел, що знаходяться у місці відповідного відвідування На думку дослідниці Н. П. Сироїд, туризм це сфера діяльності людей, яка пов'язана із мандрівками та подорожами, що виконує низку функцій економічного, політичного та культурного характеру. Усі функції виявляються як на рівні особистості, так і на рівні суспільства в цілому [71, с. 4].

Науковець М.П. Мальська, вважає, що туризм є певним видом рекреації, який пов'язаний із виїздом за межі постійного місця проживання, досить активний відпочинок, під час котрого відновлення працездатності поєднується із пізнавальними, оздоровлювальними, культурно-розважальними та спортивними цілями [50, с. 21]. Таким чином, узагальнюючи представлені визначення можна сказати, що сутність туризму полягає у тимчасовому переміщенні людей із місця їхнього постійного проживання в другу місцевість із будь-якою метою, проте без здійснення діяльності, яка оплачується із джерел, котрі перебувають у місці відвідування.

В аспекті нашого дослідження також важливим є визначення основних функцій, які виконує туризм (рис. 1.1.).

Рис. 1.1 Функції туризму

Джерело: [54, с. 70]

Із рисунку 1.1 можна зробити висновок, що туризм виконує доволі різноманітні функції та торкається фактично всіх сфер життя суспільства. Однак окрім встановлених функцій, потрібно також відокремлювати стимулюючу функцію, сутність котрої полягає у тому, що туризм стимулює відповідних людей здійснювати заощадження для того, щоб бачити нові місця, подорожувати, відновлювати свої сили, відпочивати [66, с. 74].

Зважаючи на диференціацію виділених функцій, також слід виокремити різні організаційні види та форми туризму. На рисунку 1.2 представимо організаційні форми туризму відповідно до статті 4 ЗУ «Про туризм».

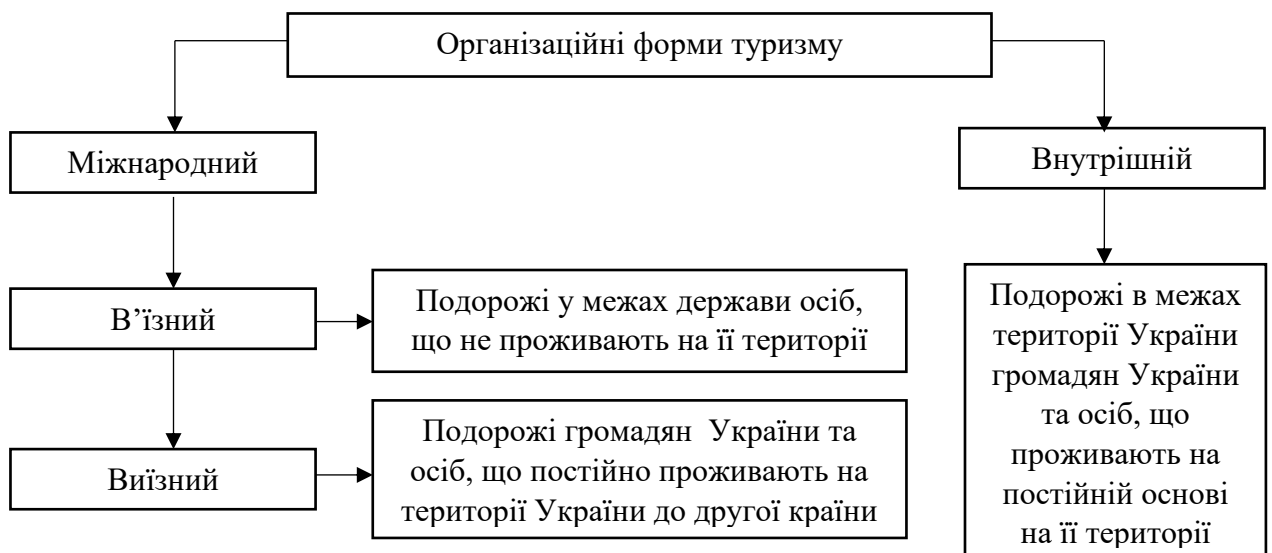

Рис. 1.2 Організаційні форми туризму у відповідності до ЗУ «Про туризм»

Джерело: [65]

В залежності від категорій осіб, що здійснюють туристичні подорожі (відвідування, поїздки), їх цілей, об'єктів, які використовуються чи відвідуються в ЗУ «Про туризм» визначено такі види туризму:

- молодіжний, дитячий, сімейний, для інвалідів та осіб похилого віку;
- лікувально-оздоровчий, культурно-пізнавальний, релігійний, спортивний, сільський, екологічний (зелений), гірський, підводний;
- мисливський, пригодницький, самодіяльний, автомобільний [65].

Також, слід виокремити такі види туризму, як водний, спортивно-оздоровчий, діловий, сільський «зелений», культурно-пізнавальний, уікендовий, екологічний, екскурсійна діяльність, молодіжний.

Разом із тим, в останній час доволі популярними з поміж туристів стали дельтапланетаризм, альпінізм, мисливський туризм, яхтинг спелеотуризм, тощо.

1.2. Особливості організації туристичної діяльності

Туристична галузь в нашій державі, як і у світі в загальному, виступає досить важливою складовою частиною соціально-економічного розвитку. В наш час створено досить широку мережу індустрії туризму, до котрої входять об'єкти харчування, пізнавального, розважального, оздоровчого, ділового, спортивного та інших видів призначення. Проте існують складнощі та проблеми відносно залучення більшої кількості туристів до нашої держави. Ринок набагато швидше орієнтується саме на виїзд українських туристів за межі держави, ніж на збільшення загальної кількості іноземних туристів в державі. Іншими словами переважна більшість діючих в державі туристичних фірм за краще вважають займатися відрядженням власних земляків до других туристичних держав, і тільки не значна їх частина працює на відповідне залучення іноземних туристів в державу. Даний розрив між імпортом та експортом туристичних послуг являється досить помітним [26, с. 18].

Туризм є один із найбільш впливових чинників престижу держави, зростання її значення у масштабах міжнародної спільноти та позитивного сприйняття простими пересічними громадянами. Власне, ринок туризму вважається доволі чутливим, тому що швидко реагує як на відповідну зміну туристичного попиту, так само і самої пропозиції. Досить гостро, так само він реагує і на відповідні зміни середовища зовнішнього (економічні, політичні, соціальні фактори) [38, с. 172].

Наша держава розміщена у центрі Європи та має всі умови для власного належного розвитку власної економіки за допомогою туризму, однак вона досить суттєво відстає від розвинутих держав світу за загальним рівнем розвитку туристичної інфраструктури і особливо якості надання туристичних послуг. В загальному економіка туристичного підприємства являє собою певний комплекс соціальних взаємин, які виявляються у процесі здійснення туристичної діяльності, іншими словами при розподілі, виробництві, споживанні та обміні туристичного продукту. Важливим є забезпечення просування туристичного продукту до цільової аудиторії, що відіграє вагомую роль у туристичному бізнесі, оскільки воно охоплює цілий комплекс відповідних заходів, що направлені на підготовку до реалізації певного туристичного продукту чи окремих туристичних послуг на туристичному ринку послуг [48, с. 126].

Споживачу ж пропонується певний товар у вигляді конкретного туру, що у собі містить попередньо розроблений комплекс туристичних товарів та послуг, що безпосередньо потрібні під час подорожі за деяким туристичним маршрутом. Формування відповідної цільової направленості туристичного продукту у складі певного туру є головною функцією туроператорів, що готують даний продукт безпосередньо для реалізації у готовому вигляді.

Для визначення сутності поняття «організація туристичної діяльності» передусім необхідно з'ясувати сутність дефініції «організація» [80, с. 23].

Власне під поняттям «організація» необхідно розуміти множину відповідних дій або процесів, які зумовлюють об'єднання відповідних частин, елементів в одне ціле, створення стійкої життєздатної системи. Організація передбачає саме внутрішню взаємодію та упорядкованість відносно незалежних частин одного цілого, що зумовлено його побудовою внутрішньою. Необхідність організації безпосередньо визначається структурованістю внутрішньою елементів системи як одного цілого, існуванням в елементах саме таких властивостей, як відповідна адаптивність

один до одного та здатність чинити опір при їх відповідному об'єднанні [60, с. 95].

Існує два протилежних діалектично типи організації – стихійна організація та упорядкована організація. У системах, що прагнуть до організації, існують частини, активність котрих здатна здійснити певний керуючий вплив на ціле. Дані частини реалізують функції центру організації. Організація, що ґрунтується на діяльності організуючого центру, має назву централізованої, протилежна – децентралізованою. Обидві організації реалізуються в їх об'єднанні.

Туристичною діяльністю визнати можливо лише певний послідовний ланцюжок дій із відповідної організації туристичних подорожей, які повторюються на регулярній основі (кожного дня) [54, с. 70].

Туристична діяльність – це певна соціальна активність людей, котрі працюють в сфері туризму, мають деякий соціальний статус у відповідності до посади, котру вони займають та соціальну роль, що охоплює множину службових функцій та посадових обов'язків. Мета здійснення та вибору певним індивідом туристичної діяльності зумовлена відповідними цілями туристичного підприємства, умовами праці, зокрема існуючою системою стимулювання та майбутніми перспективами розвитку підприємства, на які орієнтується суб'єкт туристичної діяльності, плануючи подальші перспективи власної трудової кар'єри [48, с. 120].

В зв'язку із поєднанням різноманітних галузей господарства, на туристичному ринку виокремлюють доволі значну кількість різноманітних суб'єктів, що на ньому діють.

Суб'єктами ринку послуг туристичного спрямування є споживачі та виробники туристичного продукту, тобто це юридичні та фізичні особи. Власне споживачами туристичного продукту є люди, які хочуть відправитись у подорож, тобто туристи. Виробники відповідного туристичного продукту – тобто туристичні фірми (турагенти і туроператори), що працюють з ціллю одержання прибутку та задоволення певних потреб туристів [43, с. 159].

Отже, на туристичному ринку головними суб'єктами взаємодії являються:

- туроператори – фізичні чи юридичні особи, що займаються відповідним виготовленням, реалізацією і просуванням туристичного продукту;

- виконавці туристичних послуг – ресторани, готелі, транспортні компанії (компанії-перевізники), установи культури (музеї, парки, театри), спорту (стадіони, клуби), лікувальні та оздоровчі заклади тощо. Вони є іноземними та національними контрагентами, що постачають туроператорам послуги, що входять в сам тур;

- турагенти – фізичні чи юридичні особи, що займаються реалізацією і просуванням туристичного продукту, посередники;

- споживачі продукту туристичного – будь-які фізичні особи, що купують, використовують чи хочуть придбати туристичні послуги (турпродукт) для власних особистих потреб [43, с. 160].

Продавці послуг туристичного призначення – це фізичні чи юридичні особи, учасники ринкового процесу, що не поступаються правом власності на певну послугу (пакет послуг) покупцю в обмін на гроші (турагенти, туроператори). Покупці – фізичні чи юридичні особи, учасники ринкового процесу, що купують права власності на відповідну послугу (пакет послуг) у продавця в обмін на грошові кошти. Враховуючи те, що на туристичному ринку працює значна кількість суб'єктів реалізаторів, постачальників туристичних послуг, структура взаємодії головних виробників із кінцевими споживачами являється багаторівневою та складною (рис. 1.3).

У нинішніх умовах господарювання значною мірою зросла кількість роздрібних фірм, які пропонують туристичні послуги та дуже часто позбавлені господарської та юридичної незалежності. Також змін зазнав і сам характер діяльності туристичних гуртових фірм, що перетворились у туроператорів, що пропонують повний комплекс туристичних послуг у вигляді інклюзивних турів. Ще виникли великі корпорації, які засновані на

капіталі торгових, транспортних, страхових компаній і банків, та проводять операції щодо надання відповідних туристичних послуг власним клієнтам. Це великі підприємства туристичного бізнесу, що на основі системи участі об'єднують досить широкі кола фірм, які надають різні види туристичних послуг. Досить великі туристичні корпорації організовують цілі туристичні комплекси [9, с. 195].

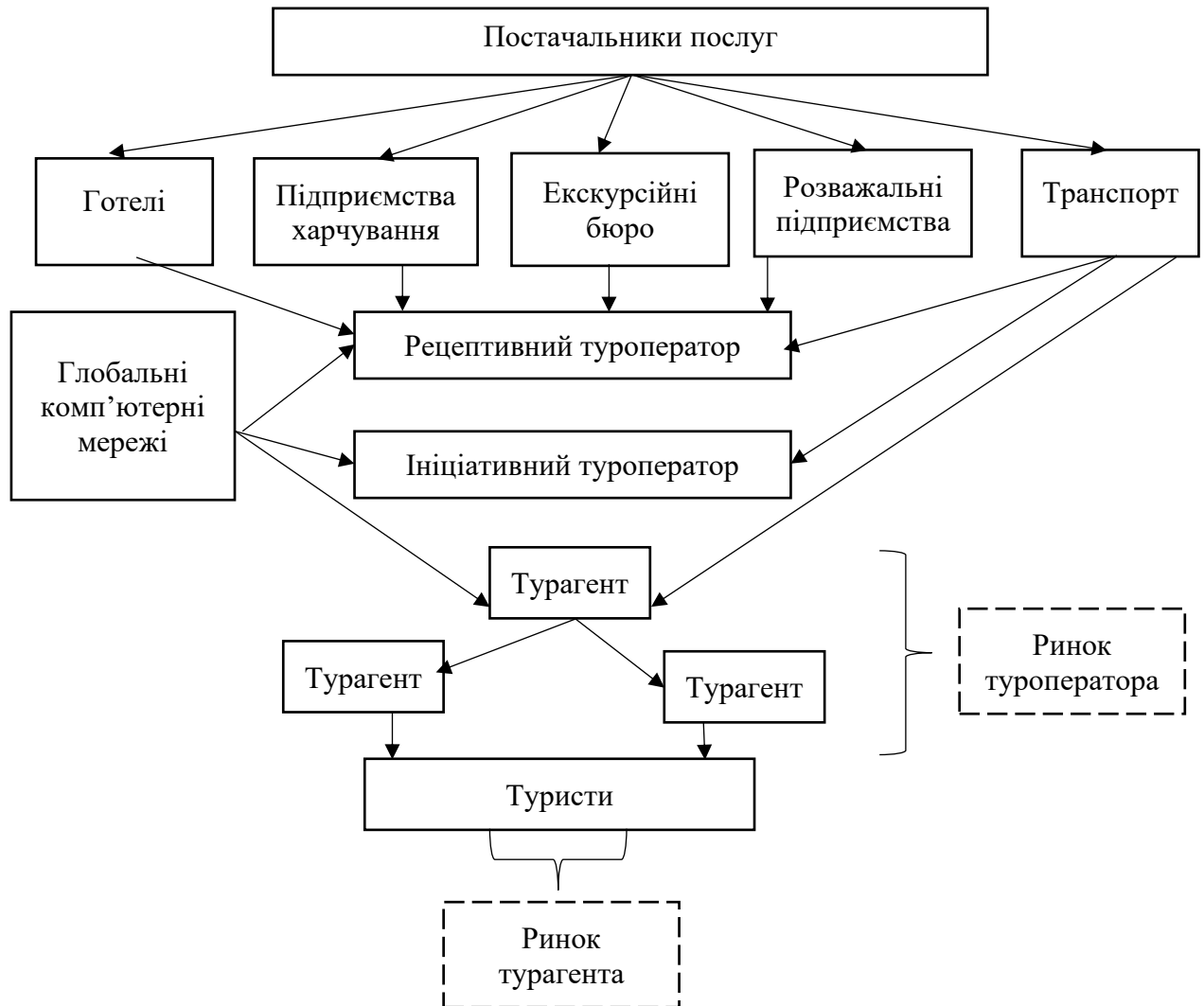

Рис. 1.3 Структура взаємодії відповідних суб'єктів на ринку надання туристичних послуг

Джерело: [71, с. 5]

Головними організаторами туризму виступають турагенти та туроператори, що займаються наданням туристичних послуг, проте ведення ними фінансово-господарської діяльності та відображення господарських операцій в обліку суттєвим чином відрізняються [1, с. 85].

Передусім, різниця між ними полягає у тому, що саме туроператори являються виробниками туристичного продукту, вони формують цілі тури, розробляючи маршрути, замовляють різного роду послуги туристичного спрямування у їхніх прямих виробників – транспортних організацій, готельних підприємств, підприємств харчування, екскурсійних бюро, закладів культури тощо. А турагент являються певними посередниками між туристом та туроператором. Він працює на основі договорів (агентських угод) і за деякий відсоток реалізує продукт певного туроператора.

Найчастіше саме туроператор виступає як певний оптовий продавець, продаючи власні путівки за допомогою самого турагента. Разом з тим туроператор може продавати власні путівки на самостійній основі [1, с. 90].

Певні туроператори мають власну матеріальну базу у вигляді певних засобів розміщення проживаючих туристів, розважальних закладів, харчування тощо. До подібних туроператорів слід віднести мотелі, готелі, туристичні комплекси, будинки та бази відпочинку, пансіонати тощо. У всьому світі санаторно-курортні заклади відносяться саме до сфери туризму. У нашій державі санаторії відносять саме до лікувальних закладів, проте незважаючи на це переважна більшість із них все ж має ліцензію на проведення туристичної діяльності та проходить відповідну сертифікацію засобів розміщення для харчових блоків та тимчасового проживання [28, с. 25].

Таким чином, основними суб'єктами туристичної діяльності є турагенти і туроператори, головним завданням яких є формування туристичного продукту з метою подальшого його продажу туристам та іншим покупцям і організація надання туристичних послуг.

1.3. Сутність та значення ринку туристичних послуг

Виділення послуг у певну окрему сферу функціонування галузі туризму, що сформувала ринок туристичних послуг, ґрунтується на особливостях

значення самої послуги. Досить чітко визначення структури, сутності, характеру послуги має досить важливе значення в індустрії господарювання, тому що безпосередньо впливає на збалансованість загального розвитку економіки, якість та рівень життя всього населення. В наш час вже існує певний погляд дослідників на сутність послуги як соціальної та економічної категорії, структури та місця в господарстві [48, с. 54].

Туристична послуга являється результатом діяльності деякого туристичного підприємства відносно задоволення наявних потреб туристів. Робота будь якого підприємства туризму полягає як у організації усієї подорожі, так само і в організації окремих послуг [52, с. 47].

В наш час ринок послуг туризму задовольняє відповідні потреби населення у рекреації, відпочинку, змістовному та культурному проведенні дозвілля. Ринок послуг туризму працює за законами загальними світового ринку. Він являється складовою частиною ринку послуг, його компонентом видовим [69, с. 95].

Туристичний ринок це сфера задоволення потреб населення у послугах, які пов'язані із відпочинком, а також змістовним проведенням дозвілля в подорожі [80, с. 24]. Розвиток ринку туристичних послуг нашої держави суттєвим чином впливає на такі сектори економіки як зв'язок, транспорт, будівництво, виробництво товарів народного споживання, сільське господарство та являється одним із найбільш перспективних напрямків структурної перебудови всієї економіки. Туризм в нашій державі повинен і може стати сферою реалізації ринкових механізмів, джерелом поповнення місцевого та державного бюджетів, засобом повноцінного та загальнодоступного відпочинку і оздоровлення, а також ознайомлення із сьогоденням та історико-культурною спадщиною нашої держави та народу [72, с. 197].

У відповідності до проведеного аналізу наукових досліджень у сфері туризму, було встановлено, що туристичний ринок – це сфера здійснення туристичного продукту і економічних відносин, котрі виникають між його продавцями та покупцями [71, с. 6].

Туристичний ринок, так як і всі другі ринки, працює на основі дії законів пропозиції та попиту. Туристичний попит – це певна суспільна потреба у туристичному продукті. Туристична пропозиція – множина виробничих можливостей підприємств, які спроможні надати відповідний туристичний продукт. В поняття «туристична пропозиція» входить як матеріальна база самого туризму, так і туристичні послуги, товари, повне і якісне надання яких можливе тільки за необхідного розвитку інфраструктури самого відпочинку [61, с. 18].

Функціонування ринку послуг туризму ґрунтується на кругообігу інформації та грошей, регульованому маркетингом та забезпеченому відповідною системою підготовки кадрів. Ринок послуг туризму має відмінності від будь-яких других ринків, він відрізняється передусім складною динамічністю розвитку, структурою, місткістю – це характеристики, що підкреслюють його своєрідність та орієнтацію на споживача. Якості послуг туризму та різноманітність пропозицій сприяє активна конкурентна боротьба суб'єктів самого ринку [52, с. 85]. Механізм роботи ринку надання туристичних послуг – це система економічних важелів, дій для збалансування пропозиції та попиту на певний туристичний продукт, обмін – «гроші – туристичний продукт», потоки туристичного продукту та грошові потоки. Функціонування ринку туристичних послуг можна представити з використанням схеми, що представлена на рисунку 1.4.

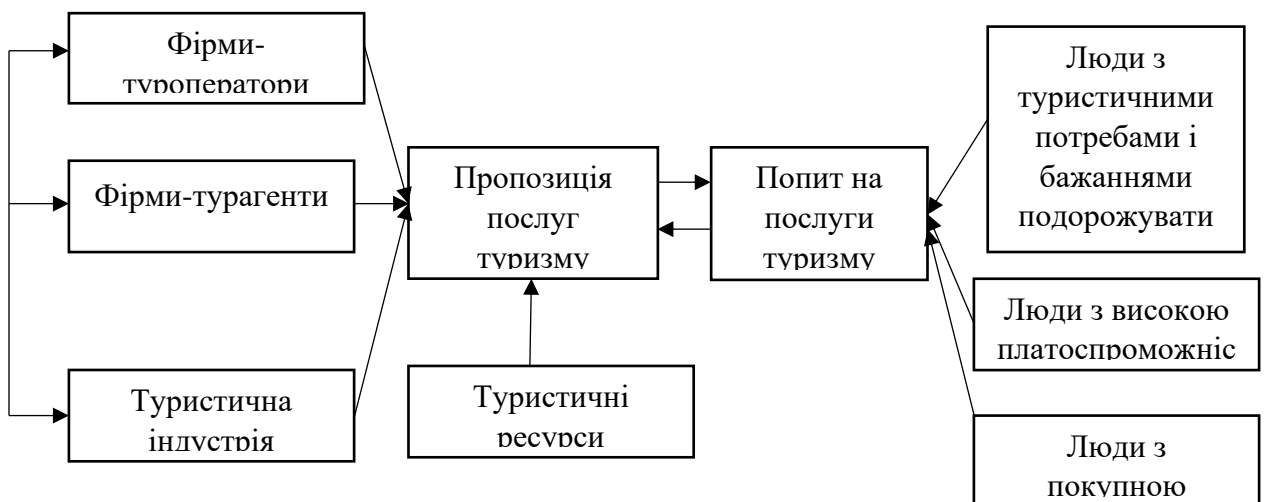

Рисунок 1.4 Схема функціонування ринку туристичних послуг

Джерело: [50, с. 44]

З представленої вище схеми можна зробити висновок, що попит на послуги туристичної індустрії спричинений встановленими передумовами споживачів:

- людьми із туристичними бажаннями та потребами подорожувати;
- людьми із високою платоспроможністю, попит котрих направлений на найбільш неординарні подорожі, престижні тури, високий рівень туристичного обслуговування (особлива увага обслуговуючого персоналу, зручність, надання автотранспорту та індивідуального гіда-перекладача тощо);
- люди зі споживчою поведінкою [40, с. 115].

Відповідну споживчу поведінку туристів можна визначити всіма тими психологічними, природними, соціальними та другими причинами, саме вони й примушують відповідних споживачів реагувати деяким чином на рекламу. Це досить вагомий фактор ефективного функціонування ринку надання туристичних послуг. Він вимагає певного розподілу туристичного ринку на деякі сектори. Що відноситься регіонального ринку туристичних послуг, то механізм функціонування та формування регіонального ринку туристичних послуг представимо на рисунку 1.5. Досить ефективна діяльність регіонального ринку туристичних послуг можлива тільки при умові співпраці відповідних комерційних структур різного типу, форм організації та власності, які працюють у сфері туризму та місцевої влади, яка здійснює регулювання туристичної діяльності.

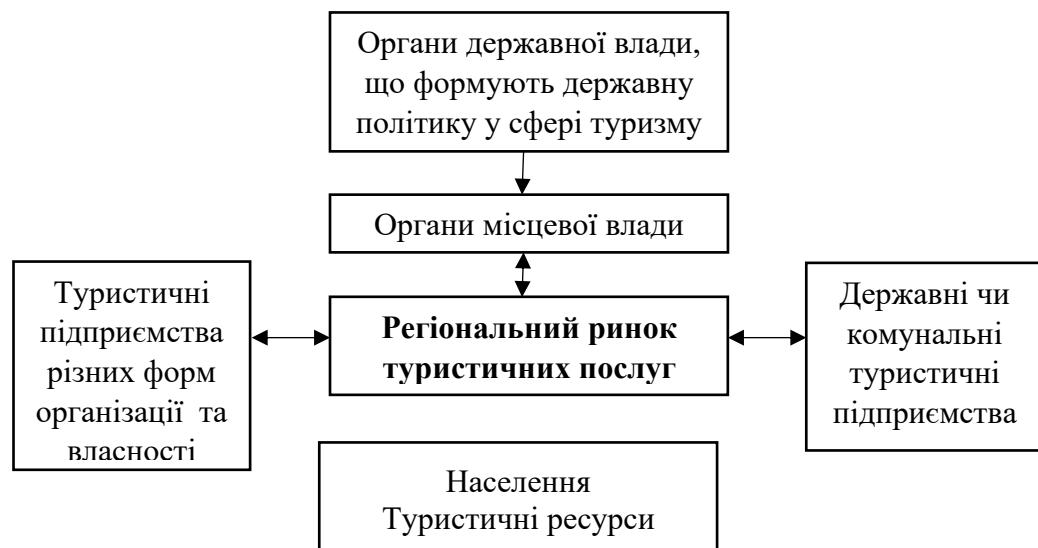

Рис. 1.5 Механізм функціонування та формування регіонального ринку туристичних послуг

Джерело: [38, с. 172]

З використанням інструментів економічного регулювання регіональні органи управління мають можливість впливати на загальний розвиток ринку туристичних послуг. Вони включають в себе стимулювання розвитку підприємництва у туристичній галузі, прогнозування та планування туристичної діяльності, удосконалення бюджетно-податкової системи, формування туристичного ринку, де основними регулюючими факторами будуть пропозиція та попит на туристичні послуги [31, с. 113].

Діяльність сфери туризму, що ефективно застосовує туристичні ресурси сприяє зростанню товарообігу та розширенню сфери послуг, що спричиняє до росту національного доходу. Туристичні послуги є досить багатогранними. Вони являються об'єктами купівлі-продажу. Праця, яка витрачена на виробництво послуг туризму, реалізується на місці, іншими словами відбувається певне переміщення покупців до деякого товару. Грошові кошти, що витрачені на дані послуги, безпосередньо надходять до різних секторів національної економіки та здійснюють певний прискорений кругообіг. Додаткова вартість, що створюється в економіці певного регіону, у процесі розподілу набуває відповідної форми прибутку суб'єкту господарювання, амортизаційних накопичень, заробітної плати робітників-резидентів, а також є певним джерелом податкових відрахувань до вищих і місцевого бюджетів та позабюджетних фондів [31, с. 145].

В цілому розвиток туризму залежить від комплексу таких умов: історико-політичних, природно-географічних, соціально-економічних, демографічних, які склалися у соціумі та відповідних факторів, що їх визначають.

З погляду загального впливу на туристичну діяльність усі фактори можна поділити на фактори залучення (такі, що спонукають до подорожі – культурні, природні та соціальні умови в державці, де формуються туристичні потоки) та фактори диференціації попиту (мають вплив на вибір місця для подорожі –

розвиток інфраструктури, туристичні ресурси, рівень соціально-економічного розвитку в цілому країни) [34].

З погляду механізму впливу на загальний розвиток туризму можна встановити фактори об'єктивні, що вже були сформовані історичним розвитком самого соціуму, і такі, що ціле направлено здійснюють регулювання саме туристичної діяльності – фактори групи першої. До другої відносить державна політика в сфері туризму, зміст і наявність туристичного законодавства, туристична освіта в соціумі тощо.

Фактори, які впливають на загальний розвиток туризму, багатогранні й різноманітні. Наявність досить сприятливих факторів приводить до лідерства окремих регіонів та країни у міжнародному туризмі, та навпаки, фактори небажані зменшують потік туристів. Головні фактори, які впливають на безпосередній розвиток туризму, можна розділити на дві групи: динамічні та статичні [16, с. 495].

Статичні мають незмінне у часі значення (географічні, природно кліматичні, культурно-історичні фактори).

До факторів динамічних відносяться такі:

– демографічні (загальне зростання народонаселення, урбанізація, іншими словами збільшення загальної частки міського населення за рахунок зменшення загальної чисельності сільських жителів, зміна вікової структури населення (зростання у багатьох державах середньої тривалості життя спричиняє до того, що все більша частка людей мають вільний час та відповідні засоби, які дозволяють їм здійснювати подорожі закордон);

– соціальні (збільшення добробуту населення розвинутих держав, що досить активно приймають безпосередню участь в туристичному обміні, зростання тривалості оплачуваних відпусток та зменшення тривалості робочого тижня, збільшення загального числа працюючих жінок та зростання доходу на кожну родину (домогосподарство), збільшення частки самотніх людей, тенденція до більш пізнього шлюбу та створення родини, надзвичайно швидке збільшення кількості бездітних пар у складі населення, зменшення

імміграційних обмежень, збільшення усвідомлення туристських можливостей, більш ранній вихід на пенсію);

– економічні (гуртуються на зміні структури споживання послуг і товарів у сторону збільшення в споживчому кошику населення загальної частки різних послуг, зокрема і туристичних);

– культурні (збільшення культурного рівня населення багатьох держав і в зв'язку із цим прагнення людей до відповідного ознайомлення із культурними закордонними цінностями);

– науково-технічний прогрес (обумовлює досить швидкий розвиток матеріально-технічної бази індустрії туризму, що створює потрібні умови для туризму масового);

– фактори міжнародні (пом'якшення міжнародного клімату, процеси глобалізації, рішення спірних міжнародних питань за допомогою переговорного процесу) [9, с. 195].

Таким чином, ринок надання туристичних послуг за власною сутністю є динамічним та складним явищем. Він становить досить інтегровану систему, що охоплює майже усі сфери життя людини та діяльності, а тому являється невід'ємною частиною сучасного світу. Туріндустрія надає туристичні послуги, різноманітність котрих збільшується із кожним днем. Дане явище, передусім, пов'язане із підвищенням загального попиту на різні види послуг та зростанням вимог до самих споживачів. Туристичний ринок став не тільки сферою розваг, а й досить потужним полем для самого бізнесу, яке намагається розвинути в наш час чи не кожна держава світу.

Фактори загального розвитку ринку туристичних послуг прийнято поділяти на внутрішні та зовнішні.

З поміж внутрішніх факторів розвитку ринку туристичних послуг виділяються такі:

– кліматичні умови та природно-географічні особливості країни, якість та наявність природних ресурсів і можливість їх досить зручного

застосування, політична стабільність, економічна ситуація в державі, політика внутрішня країни;

- рівень розвитку продуктивних сил, суспільний лад, рівень і структура добробуту всього населення;
- можливість одержання знижок і пільг на туристичні послуги за рахунок громадських організацій та держави, установ та підприємств;
- стан розвитку інфраструктури туризму, транспортних мереж, рівень життя всього суспільстві, культурний та освітній рівень населення[40, с. 117].

На туристичний розвиток крім факторів внутрішніх впливають також і зовнішні (економічні, геополітичні, науково-технічні, соціально-демографічні), з поміж яких, в сучасних умовах, необхідно звернути увагу на чинники геополітичні (терористичні атаки, політичні перевороти, військові конфлікти), від котрих залежить розподіл і динаміка потоків туристів.

Зважаючи на те, що наша держава на пострадянському просторі поступово почала відновлювати власну туристичну діяльність, застосовуючи туристично-рекреаційний потенціал навіть і не у повному обсязі, загальна кількість потоків туристів із кожним роком зростала. Головною перешкодою даному розвитку стали саме відповідні чинники геополітичні – початок російсько-української війни у 2014 р. та масштабне розгортання бойових дій у 2022 р., що спричинило до зменшення, а в певних регіонах зникнення, потоків туристів [4, с. 24].

Обсяг туристичних потоків пов'язаний із низкою глобальних безпекових факторів, які можуть безпосередньо загрожувати туристичній діяльності та загальному розвитку туристичної індустрії в державі. До головних глобальних безпекових факторів впливу, що можуть досить негативно позначитись на загальному розвитку туристичної індустрії необхідно віднести:

- геополітичну нестабільність у державах проживання і відпочинку туристів (терористичні атаки, політичні перевороти, військові конфлікти);
- виникнення пандемій та епідемій у країнах відпочинку та проживання туристів;

- негативні ситуації природно-екологічного спрямування в країнах відпочинку туристів;
- загальноекономічний негативний стан як у державах проживання туристів, так і в державах відпочинку[4, с. 25].

Докорінні зміни у структурі виїзного та в'їзного туризму в Україні відбулися у 2014, 2020 та 2022 роках, що безпосередньо пов'язано із загрозами глобальними як всередині держави так і зовнішніми. Динаміка міжнародних туристичних потоків на сучасному етапі в Україні характеризується досить різким зменшенням об'ємів виїзних та в'їзних туристів, за собою що несе зменшення темпів розвитку туристичної діяльності [6, с.9].

Власне повномасштабне вторгнення держави-агресорки росії на територію нашої держави поставило під загрозу не тільки туризм на території України, а й міжнародний сектор подорожей, котрий щойно почав відновлюватись від втрат, які були викликані пандемією Covid-19. Власне, туристичний сектор, який почав відновлюватися впевнено у січні 2022 р., значно звузив відповідні можливості для повномасштабного зростання уже в березні 2022 р. Тому під загрозу потрапив як в'їзний туризм в державі, так і виїзний. До основних причин, що стали перешкодою загального розвитку в'їзного туризму на сьогоднішньому етапі розвитку подій слід віднести такі:

- воєнні дії на території держави, які несуть значну небезпеку не тільки для туристів, а й для всього населення держави, а особливо в місцях ведення активних бойових дій та окупації;
- втрата великої частини туристично-рекреаційних ресурсів (історичних пам'яток, пам'яток архітектури, культури, релігійно-туристичних об'єктів, лікувально-оздоровчого та природно заповідного фонду) у зв'язку із їхнім частковим чи повним руйнуванням в результаті бойових дій або із розташуванням в зонах бойових дій чи окупації;
- руйнування наявної інфраструктури у районах проведення досить активних бойових дій (заклади харчування, заклади розміщення, заклади розваг тощо);

- порушення існуючої логістики на території держави, що пов'язано чи із руйнуванням шляхів для сполучення чи із розташуванням окупаційних військ на відповідних шляхах сполучення;
- закриття повітряного простору для авіації цивільної;
- розташування окупаційних військ на території областей, які є туристичними важливими центрами в державі;
- велика втрата трудових ресурсів, що безпосередньо пов'язано із виїздом персоналу за межі кордону держави, переміщенням персоналу в другі регіони України чи задіянням певного персоналу у військових діях [5, с. 142].

Таким чином, російська агресія спричинила досить помітне зменшення міжнародних туристичних потоків, до чого призвели ряд пов'язаних з війною факторів, де одне із перше місць займає безпека туристів, що на сьогоднішній день Україна гарантувати просто не може.

Висновки до першого розділу

Встановлено, що туризм – з однієї сторони, це діяльність людини (споживача турпослуг) направлена на задоволення потреб у лікуванні, відпочинку, ділових, пізнавальних та інших цілей, яка передбачає її тимчасове переміщення із одного основного місця проживання, що призводить до розвитку низки соціально-економічних відносин. З іншої сторони, туризм це певна форма ведення бізнесу, що ставить за основну мету одержання прибутків, шляхом забезпечення і організації чужого відпочинку.

Визначено, що до організаційні форми туризму відноситься міжнародний та внутрішній. В свою чергу міжнародний туризм поділяється на в'їзний, який включає в себе подорожі у межах держави осіб, що не проживають на її території та виїзний, куди входять подорожі громадян України та осіб, що постійно проживають на території України до другої країни. Внутрішній туризм включає в себе подорожі в межах території

України громадян України та осіб, що проживають на постійній основі на її території.

Було встановлено, що туристична діяльність – це певна соціальна активність людей, котрі працюють в сфері туризму, мають деякий соціальний статус у відповідності до посади, котру вони займають та соціальну роль, що охоплює множину службових функцій та посадових обов'язків. Основними суб'єктами туристичної діяльності є турагенти і туроператори, головним завданням яких є формування туристичного продукту з метою подальшого його продажу туристам та іншим покупцям і організація надання туристичних послуг.

Встановлено, що туристичний ринок – це сфера здійснення туристичного продукту і економічних відносин, котрі виникають між його продавцями та покупцями.

РОЗДІЛ 2

СТАН ОРГАНІЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз втрат туристичної діяльності в Україні

Війна в нашій державі створює нові проблеми для глобального економічного середовища та ризикує завадити відновленню відповідної довіри до безпеки здійснення подорожей. Незважаючи на те, що на Україну припадало менш ніж 1 % витрат на міжнародний туризм у 2020 році, відповідне закриття повітряного простору, а також заборона на російських перевізників значною мірою впливають на внутрішньоєвропейський туризм в цілому. Це призводить також до відхилень на далеко магістральних рейсах між Східною Азією та Європою, що збільшує витрати.

Глобальна індустрія туризму здатна втратити щонайменше 14 мільярдів доларів доходів, якщо даний збройний конфлікт затягнеться [27].

Світовою Організацією Об'єднаних Націй було ініційоване засідання Ради Безпеки ООН за Арріа-формулою під назвою: «Знищення культурної спадщини як наслідок російської агресії проти України». На даному засіданні присутніми були як представники країн в ООН постійні, так й представники Міжнародної ради пам'яток та видатних місць (ICOMOS) та ЮНЕСКО, що нещодавно були з візитом в Україні [20].

Від самого початку війни, росіяни скоїли 423 злочини проти української культурної спадщини і дана кількість не являється кінцевою, оскільки воєнні дії тривають. Кожного дня в державі знищується як природна, так і історична спадщина. За попередніми даними серед пошкоджених об'єктів:

1. 128 об'єктів культурної нерухомої спадщини, що мають статус пам'яток на офіційному рівні;

2. 147 споруд культових (50 зі них знаходяться безпосередньо на обліку як пам'ятки архітектури, історії та містобудування чи історичні цінні споруди);

3. 136 відносяться до громад християнських (10 – протестантські, 125 – православні, 2 – католицькі), 6 – до єврейських, 4 – до ісламських; 46 пам'ятників меморіальних на честь осіб історичних та подій XIX – початку XXI ст.; 33 заповідники та музеї;

4. 59 кінотеатрів і театрів, центрів культури; 40 бібліотек [11, с. 179].

Руйнування та пошкодження об'єктів культурної нерухомої спадщини, що являється результатом бомбардувань, ракетних ударів та артилерійських обстрілів, зараз зафіксовано в 15 регіонах держави. Географічно це охоплює практично всю територію країни від Донецької та Луганської областей на сході держави до Львівської області біля кордону з Польщею на заході.

Втраченими вважають туристичні природні локації на територіях, які тимчасово окуповані: Асканія-Нова, Олешківські піски, Кінборська коса, Джарилгач, побережжя Азовського моря (Рожеві солені озера і Генічеськ, Скадовськ, Кирилівка, Бердянськ, частково Скіфський курган, Очаків). Також замінованими тимчасово являються прикордонні райони України із Республікою Білорусь, що унеможлиблює відповідний відпочинок на озерах Волині та сплави по ріках НПП Прип'ять-Стохід.

Армія держави-терористки не зважає на споруди релігійні на території держави, що яскраво показує повне забуття моральних якостей та відмову від цінностей загальнолюдських. Із початку повномасштабного вторгнення російські окупанти завдали руйнувань щонайменше 183 спорудам релігійним в державі відповідно до інформації пресслужби Міністерства інформаційної політики та культури. 5 з 183 ушкоджених в результаті атаки росії споруд являються мусульманські, 5 – юдейськими, а всі інші 173 – християнські. Найбільша кількість релігійних зруйнованих споруд розміщені у Луганській (40) та Донецькій (45) областях, потім йдуть Київська (34) і Харківська (25) області [27].

Найбільш відомими об'єктами сакрального туризму, що були пошкоджені в процесі військових дій, є: собори Чернігівщини та Святогірська лавра, в тому рахунку Спасо-Преображенський собор XI століття, Чернігівський дитинець та історичні вали, Катерининська церква XVIII століття, Єлецький Успенський монастир XI століття, Борисоглібський собор XII століття та багато інших. Недоступною також стала Чорнобильська зона, що приваблювала значну кількість внутрішніх та іноземних туристів, що цікавились темним туризмом [19].

Досить сильно пошкоджена інфраструктура готелів в містах Одесі, Чернігові, а в Бахмуті і зовсім зруйновано практично все. Проте найгірша ситуація в наш час склалась із транспортною інфраструктурою, що входить у комплекс туристичної індустрії та без її відповідного належного функціонування просто неможливою є організація будь-якої туристичної діяльності, крім пішої.

Об'єкти інфраструктури транспорту Київської, Чернігівської, Житомирської, Харківської, Сумської та багатьох других областей є пошкодженими та не спроможними забезпечити відповідний належний рівень обслуговування туристів [31, с. 147].

Опираючись на мапу культурних втрат, відповідно було розроблено таблицю воєнних злочинів, які були скоєні росією в нашій державі, а саме у Київській області (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Культурна постраждала спадщина Київської області

Пошкоджена пам'ятка	Зруйнована пам'ятка	Знищена пам'ятка
1	2	3
1. Пам'ятник 341 воїну-односельчанину, які загинули у роки Другої світової, встановлений у 1967 р., смт. Макарів.	1. Дерев'яна церква Різдва Пресвятої Богородиці село Перемога.	1. Старовинний будинок початку XX століття, де у роки Другої світової війни знаходився штаб 1-го Українського фронту, смт. Макарів.

Продовження табл. 2.1

1	2	3
<p>2. Пам'ятник присвячений воїнам-землякам, що загинули у роки Великої Вітчизняної війни, м. Буча.</p> <p>3. Меморіал, який облаштований в 1953, 1957 і 1973 рр. на пам'ятці історії – братській могилі воїнів-земляків, які загинули під час Другої світової війни, смт. Бородянка.</p> <p>4. Меморіальний пам'ятник воїнам у вигляді машини БРДМ-2, міста Буча.</p> <p>5. Будівля міської центральної бібліотеки, м. Ірпінь.</p> <p>5. Пам'ятник робітникам цегляного Бучанського заводу, полеглим в роки Другої світової війни, м. Ірпінь.</p> <p>6. Церква св. Іоанна Хрестителя, с. Мощун.</p> <p>7. Будівля Макарівського історико-краєзнавчого музею, смт. Макарів.</p> <p>8. Будівля Української євангельської церкви;</p> <p>9. Пам'ятник – погруддя Т. Шевченка, смт. Бородянка.</p> <p>7. Будівля Української євангельської теологічної семінарії, яка була споруджена на початку ХХІ століття, м. Київ.</p> <p>8. Церква святителя Іоасафа Білогородського, місто Київ.</p> <p>9. Колишній народний Лук'янівський будинок 1900-02 рр., в котрому розташовується я театр «Київська мала опера», місто Київ.</p> <p>10. Київська телевежа 1968 р., місто Київ.</p> <p>11. Церква Покрова Пресвятої Богородиці, збудована на початку ХХІ століття, с. Липівка.</p> <p>12. Церква Воскресіння Христового, с. Рудницьке.</p> <p>13. Церква Покрови Пресвятої Богородиці, збудована у 2010 році, село Бишів.</p>	<p>2. Вознесенська церква, с. Бобрик.</p> <p>3. Жіночий ьмонастирський храм, с. Фасова.</p> <p>3. Церква Різдва Пресвятої Богородиці, село Ясногородка.</p> <p>4. Братська могила 30 воїнів Радянської Армії та пам'ятник воїнам-землякам, що загинули у роки Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр., місто Гостомель.</p> <p>5. Петро-Павлівська церква ХХ ст., м. Буча.</p>	<p>5. Церква св. великомученика Георгія Побідоносця, м. Ірпінь.</p> <p>3. Будівля історії краєзнавчого Іванківського музею, смт. Іванків.</p> <p>6. Дерев'яна церква Святого Георгія, с. Заворичі.</p> <p>7. Сучасний житловий будинок, у якому зберігалася архівна бібліотека Фонду Вячеслава Чорновола, місто Буча</p> <p>8. Вознесенська дерев'яна церква, с. Лук'янівка.</p>

Джерело [51]

Найбільша частка пам'яток, які пошкоджені знаходиться у Харківській області, а зруйнованих і знищених – у Донецькій (рис. 2.1).

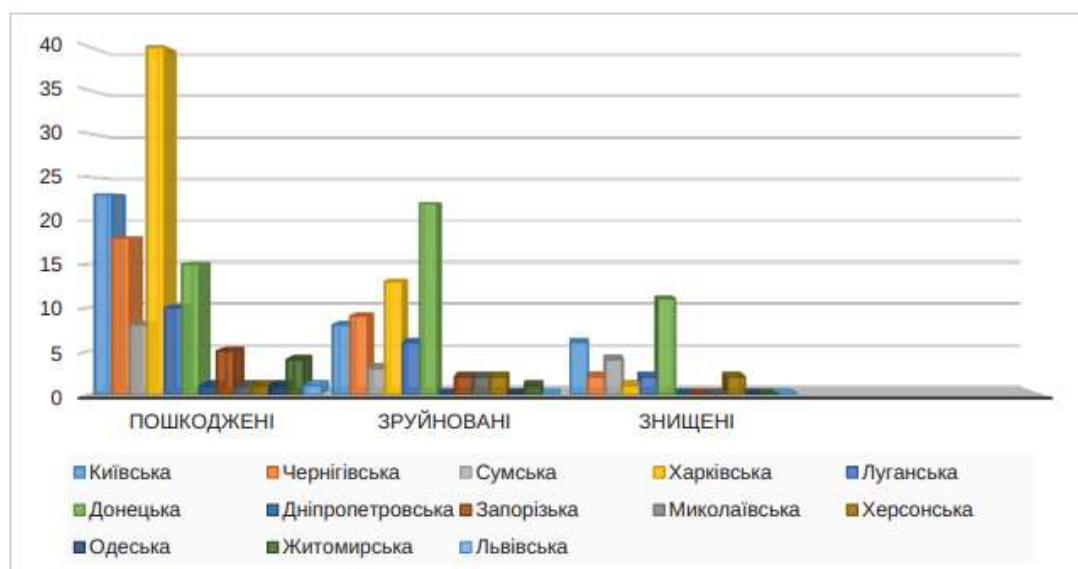

Рис. 2.1 Кількість та географія постраждалих пам'яток культури

Джерело: [51]

В загальному, найбільше руйнувань зазнали об'єкти культурної спадщини у таких областях: Донецька, Харківській, Київська. Бомбардування та обстріли зі сторони військових російських пошкодили чи зруйнували повністю значну кількість церков, музеїв, бібліотек, театрів та других установ. З поміж об'єктів – неоціненні пам'ятки, такі як стародавні скульптури, рідкісні книги, картини світового рівня. Об'єкти культурної цінності, що не вдалося знищити бомбардуваннями, на масовій основі грабуються і вивозяться на територію Росії.

Необхідно відмітити, що саме до воєнних злочинів слід віднести:

1. Пошкодження будівель старовинних (архітектурних пам'яток), історичних пам'ятників, кладовищ, творів мистецтва, релігійних споруд, будівель закладів культури – театрів, пам'яток природи, бібліотек, музеїв та інші.
2. Руйнування об'єктів археології – валів, курганів, місць розкопок, давніх земляних укріплень та інші.
3. Захоплення певного майна, пограбування російськими окупантами бібліотек, музеїв та других закладів культури [33].

У відповідності до даних оцінки KSE при підтримці Офісу Президента України, Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, Міністерства економіки, Міністерства розвитку громад та територій та Міністерства інфраструктури пошкодження інфраструктури складає: 23,8 тис. км доріг, на ремонт котрих потрібно витратити 29,8 млн дол.; 41 залізничних мостів та 6,6 тис км залізничних колій (3, 6 млн дол.); 11 аеропортів (6,8 млн дол.); 295 автомобільних дорожніх мостів та перехресть (1,6 млн дол.) [8] та інша інфраструктура транспортна, така як водна, для прикладу, ще не оцінена. Особливо це відноситься водних портів Одеси та окупованих територій, що являються пошкодженими і це досить негативно позначається на експортних міжнародних потоках, бо переважно вони обслуговувались саме транспортом морським [27].

Економіка, майже у всіх галузях промисловості є паралізованою. Туризму в нашій країні практично немає – ані міжнародного, ані внутрішнього. Туризм буде однією із самих останніх галузей, що відновиться після закінчення війни. Необхідно буде відбудувати всю знищену інфраструктуру та відновити польоти, і лише потім думати про туристів.

Знищення інфраструктурного та культурного надбання в процесі бойових дій досить негативно впливає на роботу всієї туристичної галузі України та позначається на її економічній ефективності.

Одним із найбільш важливих економічних показників діяльності туристичної індустрії являється туристичний збір, що туристи сплачують у готелях та других закладах розміщення, тому його обсяг залежить прямопропорційно від загальної кількості туристів у регіоні.

Відповідний обсяг надходжень від сплати туристичного збору держави зменшився під час коронавірусної пандемії 2019-2020 рр., однак уже у 2021 році розпочався певний процес декого відродження туристичної індустрії і тільки розпочали намічатися позитивні тенденції збільшення прибутку у туристичних підприємств, як 24 лютого 2022 року було припинено будь-яку туристична діяльність, окрім розселення внутрішньо переміщених громадян.

У 2022 році сума туристичного збору складала 178 млн 948 тис. грн, що є меншим на 24% у порівнянні із 2021 роком – тоді загальна сума туристичного збору становила 235 млн 461 тис. грн [41, с. 338].

Таке падіння було зафіксовано у 14 регіонах держави (рис. 1). В основному це саме ті області, що перебували чи перебувають у зоні бойових дій та тимчасово окуповані. Так на Херсонщині сума туристичного збору зменшилася на 95%, на Миколаївщині – на 90%, а на Луганщині – на 80%, на Донеччині – на 83% [11, с. 182].

Також вагомий спад було зафіксовано в Запорізькій (78%), Одеській (80%), Сумській (58%), Харківській (61%), м. Київ (54%), Київській (43%), Чернігівській (53%) та Житомирській (24%) областях.

Спад на 15% був зафіксований у Рівненській та Дніпропетровській областях. Графічно динаміку зменшення суми туристичного збору по областях за 2022 рік відобразимо на рисунку 2.2.

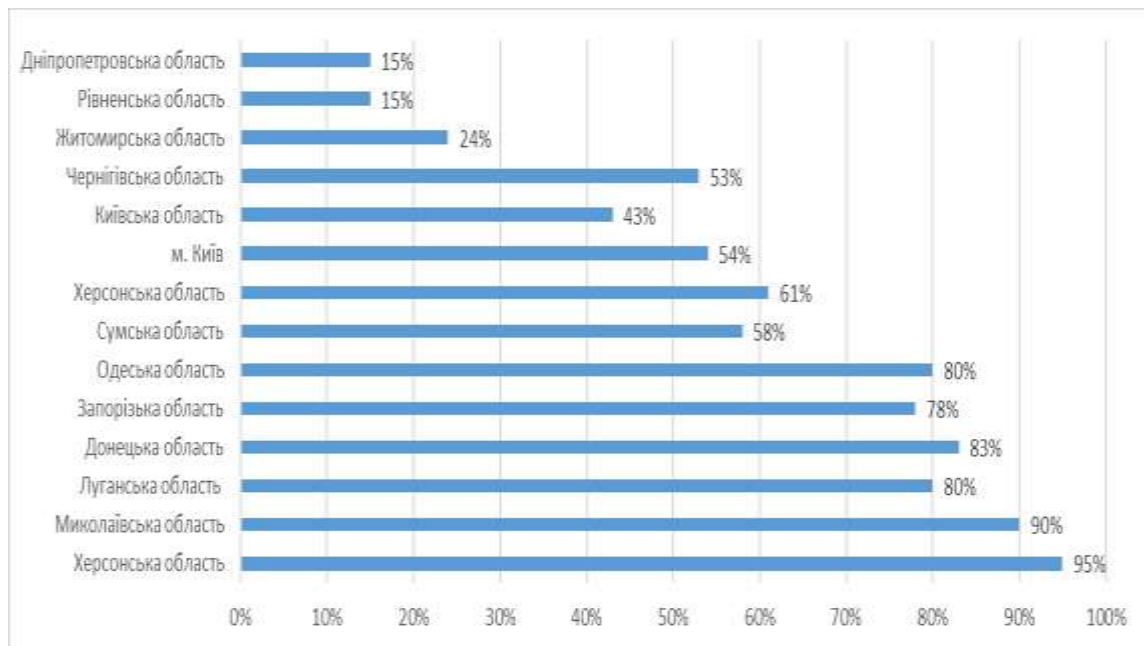

Рис. 2.2 Динаміка зменшення суми туристичного збору по областям за 2022 рік

Джерело: [11, с. 183]

Через міграцію українців внутрішню із прифронтових та окупованих територій у регіонах більш безпечних зафіксовано зростання туристичного збору.

Так, лідером щодо суми туристичного збору у 2022 році була Львівщина – 41 млн 430 тис. грн., продемонструвавши зростання у 79% у порівнянні із 2021 роком. Столиця, поповнила власний бюджет на 31 млн 474 тис. грн. Проте у порівнянні із 2021 роком дана сума менша більш ніж у два рази.

Також з поміж лідерів по сплаті туристичного збору: Закарпаття – 19 млн 471 тис. грн, Івано-Франківщина – 17 млн 956 тис. грн та Черкащина – 12 млн 555 тис. грн.

Державним агентством із розвитку туризму було підраховано, скільки державний бюджет держави недоотримав податків від туристичної галузі через військові дії. Так, за минулий 2022 рік представники туристичної галузі держави сплатили 1 млрд 551 млн 182 тис. грн податків, що є меншим на 31% ніж у 2021 році, коли до бюджету було спрямовано 2 млрд 231 млн 860 тис. грн [41, с. 338].

Також, слід відмітити, що загальна кількість платників податків, що займаються туристичною діяльністю, за 2022 рік скоротилася на 17%. Однак зафіксовано, що загальна кількість юридичних осіб зменшилася на 14%, а фізичних – на 18% [27].

Найбільш значна частка надходжень до держбюджету за 2022 рік сплачена готелями – 898 млн грн. Проте ця сума все ж на 30% менша ніж за 2021 рік, коли до бюджету було спрямовано 1 млрд 288 млн грн.

Зафіксований приріст сплаченого податку на 46% від діяльності гуртожитків та пансіонатів, що застосовуються як тимчасовий прихисток для осіб, що були вимушені покинути власні домівки через військові дії. А от частка податку сплаченого від діяльності кемпінгів, турбаз, дитячих таборів відпочинку скоротилася на 57% – було сплачено 141 млн грн податку на протипагу 328 млн грн у 2021 році [27].

На 35% скоротилися податкові надходження від діяльності туристичних операторів, що сплатили у державного бюджету у 2022 році 167 мільйона 858 тис. грн, тоді як в 2021 році дана цифра складала 259 млн 5 тис грн [27].

Також було зафіксовано спад на 27% від діяльності туристичних агентств, що сплатили до державного бюджету минулого 2022 року – 204 млн 795 тис. грн податків, в той час, як у 2021 році від них надійшло – 279 млн 265 тис. грн.

Збільшення загального розміру сплаченого податку у 2022 році показали Львівська (273 млн. грн проти 215 млн. грн у 2021 році), Київська область (164 млн. грн – проти 125 млн. грн), Івано-Франківська область (159 млн. грн – проти 131 млн. грн) [27].

Вагомий спад податкових надходжень був також зафіксований у Одеській області та Києві. На Одещині – на 58%, а у місті Київ – на 46%.

2.2. Особливості функціонування суб'єктів туристичної індустрії в умовах війни

Туризм це досить високоприбуткова сфера економічної діяльності. Загальний внесок індустрії туризму у світовий ВВП в 2020 році складав 4,7 трлн доларів. У багатьох державах та регіонах світу він виступає у ролі певного каталізатора розвитку соціально-економічного через стимулювання розвитку других секторів економіки: сфери громадського харчування, транспортування, тощо.

В 2019–2020 рр. індустрія туризму по всьому світу зіткнулася із досить серйозним викликом у власному розвитку – важкою кризою, яка була пов'язана із досить стрімким розповсюдженням COVID-2019 [31, с. 146].

Були закриті кордони значної кількості держав, зупинилося залізничне та авіаційне сполучення, у значній кількості міст було введено режим загальної самоізоляції. Експерти, практично зазначають одностайно, що подібної кризи у туризмі не було із часів Другої світової війни. Відповідно до досліджень Всесвітньої ради із туризму та подорожей (WTTC), проведеному

навесні 2020 року, пандемія щодня стала зменшувати до мільйона робочих місць у міжнародному туризмі. Однак у кінці 2021 року на початку 2022 року намітилась певна тенденція до відновлення даної галузі. Вже у січні 2022 року було встановлено досить стрімке зростання потоку туристів у порівнянні із 2021 роком (рис. 2.3).

У Європі у відповідності до рис. 2.3 сектор туризму збільшився практично на 200%, в Південній та Північній Америці – на 97%, а на Близькому Сході – на 89%, у Азіатсько-Тихоокеанському регіоні – на 44%, у Африці – на 51%. Розпочав власне відновлюватися і туризм вітчизняний [31, с. 147].

Проте у лютому 2022 році туристична індустрія зіткнулась із новим викликом – російсько-українською війною, яка не дивлячись на власну обмежену географію, безпосередньо мала значний вплив на стан туризму у масштабах глобальних.

Рис 2.3. Зростання туристичного потоку в січні 2022 р.

Джерело: [24]

Найбільшою мірою постраждали Європейські країни. Головні проблеми, з котрими вони зіткнулися наразі наступні: втрата українських та російських туристів; обмеження відносно авіакомпаній та застосування повітряного простору; значно більші витрати на паливо та харчування; зниження доходу туристичних фірм.

Війна в нашій державі послабила надії європейських держав на відповідне відновлення галузі туризму після Covid-19 у Європі влітку 2022 р. за рахунок фактично повної втрати потоку російських туристів через обмеження європейських держав відносно Росії та її громадян. Власне, до того, як пандемія перервала туристичні глобальні потоки, Росія була 11-м за величиною джерелом прибуття туристів у світі, а наша держава – 13-м. На основі отриманих даних Всесвітньої туристичної організації, на дані дві держави припало близько 75 мільйонів туристів, або 5% від всієї загальної кількості туристів у всьому світі. Відносно витрат на туризм, то відповідні внески українців та росіян були ще важливішими, склавши в загальному суму більш ніж 50 мільярдів доларів США (приблизно 8% від світового загального обсягу) [91].

Отже, необхідно відмітити важливість обох ринків туризму для сусідніх європейських держав. Сьогодні ж туристи росіяни являються небажаними у багатьох напрямках туризму, їм важко також туди потрапити, враховуючи заборони на російські авіалінії та існуючі обмеження на застосування повітряного простору. Разом із тим мільйони українців через вторгнення росії були змушені виїхати за кордон тікаючи від війни. Для туристичної галузі туризму дана ситуація не дозволяє розвиватися, тому що біженці доходу не приносять у туристичні галузі, на відміну від туризму, а, навпаки, обтяжують певними додатковими витратами [31, с. 148].

Звичайно, значно постраждала туристична галузь не лише Європи, а й України. Через війну іноземним та українським туристам недоступні морські курорти. Значна кількість із них перебуває в окупації чи в прямій близькості до зони проведення бойових дій. В даному випадку мова йде про Херсонську, Запорізьку та Миколаївську області. Курортний сезон не можливо проводити й в Одеській області через заміновані узбережжя та дрейфуючі міни в морі.

Не дивлячись на те, що західна Україна являється відносно безпечною для туристичних потоків, однак на сьогоднішній день їх існує не так небагато. Значного напливу туристів не спостерігається на жодному із відомих

популярних курортів – Трускавці, Буковелі, Східниці або Шацьких озерах. Від війни постраждав також перспективний медичний туризм, а саме, репродуктивна медицина, оздоровлення та стоматологія.

Іноземні туристи просто бояться їхати в нашу державу, а самі українці не мають на це грошових коштів. Переважна більшість санаторіїв було перепрофільовано на реабілітаційні центри, які приймають постраждалих від військових дій [49].

Повномасштабне вторгнення РФ в нашу державу мало вагомий вплив на подальшу організацію туризму в Україні.

В результаті злочинних дій РФ відбулося велике уповільнення економіко-туристичної розбудови держави, оскільки у відповідності до результатів 2021 року, наша держава входила до топу туристичних країн Європи та посідала одне із перших місць в рейтингу туристично-транспортної міжнародної доступності.

Військова агресія РФ мала негативний вплив на туристичну спроможність країн-членів ЄС, з-поміж яких слід виділити:

- відміна польотів з чи в Україну (втрата відповідних можливостей «прямих подорожей» для забезпечених громадян України та, відповідно, можливостей більш комфортного відпочинку для громадян ЄС в Україні у рекреаційних зонах та готелях преміум-класу);

- зміни негативного спрямування у ціноутворенні авіакомпаній (через відповідні санкції відносно РФ, відбулося збільшення вартості авіапалива на 20–30%, що відповідно до даних IATA (International Air Transport Association) стало основною причиною збільшення цін на квитки до 80%);

- втрата українських мандрівників на туристичних дестинаціях Європи (причина – воєнний стан в державі та занепад виїзного туризму через досить несприятливу соціально-економічну ситуацію) [17].

Необхідно також відмітити, що функціонування туристичного сектору нашої держави в умовах воєнного стану проходить лише на внутрішньому

рівні із відповідним залученням безпечних відносно туристичних ділянок за допомогою організації роботи спеціалізованих туристичних дестинацій, зокрема на: Львівщині, Закарпатті, Івано-Франківщині тощо.

У 2022 р. організація міжнародного туризму в нашій державі переважно не існувала, у зв'язку із повітряним закритим простором, а планування поїздок до нашої країни для міжнародних туристів, хоча і не являється забороненим, проте залишається виключно на розсуд самих мандрівників.

Велика частина населення переїхала із місць власного постійного проживання, які розміщені в небезпечних зонах до безпечніших зон, а для забезпечення розташування внутрішньо-переміщених осіб, були задіяні різного типу готелі, туристичні комплекси, гуртожитки тощо, а для харчування – заклади харчування, які безпосередньо пов'язані із бізнесом в сфері туризму.

При сучасних умовах туризм внутрішній все ж функціонує, тому що у відносно безпечних регіонах держави можна відвідувати туристичні об'єкти, заклади відпочинку, музеї тощо. Разом з тим в даних регіонах інфраструктура розвинена на досить високому рівні, а логістика зазнала значно менших відхилень від звичної діяльності [94].

У областях країни відносно безпечних, організовуються екскурсійні тури, що являються безкоштовними для тих осіб, які залишили власні будинки через військові дії. На заході нашої держави у екскурсії закладена складова історична для того, щоб більш краще пояснити людям саме ті періоди, що пережила Україна колись, для прикладу, екскурсоводи розповідають про такі ж самі злочинні звірства у 1939–1941 рр., котрі зараз можна побачити у Ірпені, Бучі, Харкові, Маріуполі та других селах і містах України [35].

В даних умовах туризм внутрішній має особливості, що пов'язані із обмеженнями та дозволами, що діють під час війни у безпечних відносно центральних та західних регіонах держави. Їх мають враховувати не лише туристи, а і туристичні фірми під час планування туру. Мають формуватися

маршрути із урахуванням розміщення бомбосховищ. Екскурсоводи та туроператори, що складають маршрути екскурсій, мають враховувати, що у випадку повітряної небезпеки всім туристам повинні бути доступні відповідні бомбосховища .

Також важливим при організації турів є планування туристичних мандрівок у відповідності до дії комендантської години. З ціллю підтримання правопорядку в умовах воєнного стану у всіх областях України встановлена комендантська година. Так, як правило, вона діє розпочинаючи з 23.00 до 05:00 чи 00:00 до 5:00. Власне саме тому планування відпусток або відвідин одних чи других локацій має здійснюватися із відповідним урахуванням даної вимоги [64].

Важливим є дотримання заборон, до яких належать екскурсії та прогулянки біля об'єктів військової чи критичної інфраструктури, проведення заходів масового характеру, відвідування водойм, лісів та гірських маршрутів у різних туристичних дисипаціях України, відпочинок у зонах прифронтових та подорожі по територіях, що перебувають чи були в окупації.

Необхідно відмітити, що кожна область має власні особливості організації туристичної діяльності та відпочинку на власній території. Переважно вони пов'язані із деякими обмеженнями, які діють у тих або других регіонах (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Таблиця 1 Особливості відпочинку та роботи туристичних об'єктів у різних областях України

Область	Особливості
1	2
Львівська область	Можна відвідувати ліси, проте заборонено по них пересуватися на транспорті. Виключенням являються випадки, коли через ліс йде транзитний шлях чи людина пересувається на велосипеді. Можна відпочивати біля водойм, відповідний перелік котрих визначений військовою адміністрацією
Київ, Київська, Полтавська, Волинська, Черкаська області	Заборонено відвідування лісів та зелених, що розміщенні поза межами житлових масивів, дозволено відпочивати біля водойм, перелік котрих встановлений військовою адміністрацією

Івано-Франківська область	Можна відвідувати гори та ліси, однак заборонено по них пересуватися на квадроциклах, джипах, мотоциклах та баггі. Дана заборона також розповсюджується на курорт Буковель
Тернопільська область	Дозволено відвідувати ліси, проте заборонено розводити багаття. Всі об'єкти туризму працюють у звичному режимі
Закарпатська область	Дозволено ходити у ліси, окрім Ужанського національного парку та частини Карпатського біосферного заповідника, заборонені польоти на одномоторних літаках
Рівненська область	Дозволено відвідувати ліси, збирати ягоди та гриби, крім територій, що знаходяться у північній частині регіону
Вінницька область	Дозволена діяльність у сфері туризму біля водойм, крім тих місць, що перебувають не далеко об'єктів інфраструктури. Заборонено
Житомирська область	Дозволено відвідувати ліси, збирати ягоди та гриби, крім територій, які розміщені за 20 км від кордону з Білоруссю. Дозволено працювати лише тим закладам культури, що обладнані укриттями
Чернівецька область	Відвідувати ліси дозволено. Туристичні об'єкти працюють у режимі звичному.
Хмельницька область	Дозволено відвідувати ліси із деякими обмеженнями. Всі туристичні об'єкти проводять у звичайному режимі
Миколаївська область	Дозволено відвідувати встановленні військовою адміністрацією лісові урочища із певними обмеженнями

Джерело: [49].

Для з'ясування того, які зміни відбулися із суб'єктами туристичної галузі, доцільно провести аналіз динаміки загальної кількості зареєстрованих суб'єктів, що займаються туристичною діяльністю в нашій державі в умовах війни [14, с. 51]. Так, станом на 1 жовтня 2022 року, у порівнянні із даними на 1 квітня 2022 року мало місце зменшення загальної кількості зареєстрованих фізичних осіб, які займаються підприємницькою діяльністю – туристичних агентств на 269 одиниць, натомість незначно збільшилася кількість суб'єктів із надання других туристичних послуг із бронювання та пов'язаною із цим відповідною діяльністю (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Кількість зареєстрованих фізичних осіб-підприємців та юридичних осіб за видами туристичної діяльності

Суб'єкт туристичної індустрії	на 1 жовтня 2022 року		на 1 липня 2022 року		на 1 квітня 2022 року	
	Ф ¹	Ю ²	Ф ¹	Ю ²	Ф ¹	Ю ²
Туристичні агентства	5768	4567	5847	4575	6037	4574
Туристичні оператори	103	2109	104	2112	106	2108

Суб'єкти із надання інших послуг із бронювання та пов'язаної з цим діяльність	737	639	704	637	714	637
---	-----	-----	-----	-----	-----	-----

Примітка: Ф – фізичні особи-підприємці, Ю – юридичні особи.

Джерело: [31, с. 147].

У свою чергу, загальна кількість зареєстрованих юридичних осіб – туристичних агентств зменшилася на 7 одиниць, а загальна кількість юридичних осіб – туристичних операторів та суб'єктів із надання других послуг із бронювання та пов'язаної із цим діяльності збільшилася на 1 та 2 одиниці відповідно [27].

Необхідно зауважити, що війна виявилася фактично руйнівною для вітчизняного туризму. Закритий повітряний простір, значні труднощі із оплатою та досить ненадійна ситуація із безпекою звела нанівець усі умови, потрібні для «виживання» туризму.

Однак, не дивлячись на всю складність ситуації, туризм в нашій державі продовжує функціонувати. Дана галузь пристосовується до сучасних реалій, знаходить певні рішення, закладає основу для подальшого розвитку та працює на одну головну спільну мету.

Досить нестабільне середовище створило нові ризики та загрози для ефективної діяльності відповідних суб'єктів туристичної індустрії та висунуло більш жорсткіші вимоги до організації управління здоров'ям та безпекою туристів. Разом із тим управління впливом даних загроз виходить за межі туристичного ринку. Безпека та подальший розвиток вітчизняного туристичного сектору значною мірою є залежним від злагодженості зусиль громадськості, державних органів та бізнес-спільноти. Подолання наявних негативних тенденцій вимагатиме певної розробки системних та комплексних заходів, а також алгоритмів дій для їх реалізації із застосуванням фінансових, правових та інноваційних методів впливу на відповідну сферу туризму [7].

Діяльність суб'єктів індустрії туризму значною мірою підтримує бюджет держави, оскільки під час військових дій дана функція являється досить важливою. Навіть після встановлення миру на внутрішньому ринку

будуть спостерігатися нові тенденції розвитку туризму. Збільшиться потреба у відпочинку та оздоровленні (відпочинок в горах, на морі, у лісі). Активно будуть розвиватися всі види релаксаційного туризму, які сприяють відновленню фізичних і психічних сил. Будуть організовуватися екскурсії місцевими та знайомими місцями, а також збільшиться інтерес до традицій та історії. Туристичний імідж держави не має втратити власну комплексність.

2.3. Напрямки порятунку туристичної діяльності в Україні

На основі проведеного аналізу втрат туристичного бізнесу держави від війни, можна запропонувати комплекс заходів відновлення поетапного діяльності туристичної сфери. Запропонований комплекс можна поділити на 5 частин, що взаємопов'язані одна з одною та доповнюють ефективність:

- забезпечення фінансами;
- територіальне покращення туристичних потоків (логістика транспорту);
- оптимізація галузева (поєднання відповідних підприємств в утворення кластерні);
- покращення маркетингу за допомогою створення туристичної національної маркетингової організації та її відповідних дочірніх філій;
- секторальне (видове) покращення туризму держави [11, с. 194].

Дані теоретичні частини на практиці досить часто проникають один в другий та доволі важко піддаються відокремленню, проте аналіз кожного із них надасть нам можливість використати дослідження міждисциплінарного спрямування та накласти синергетичний ефект на кожний із них зокрема.

Фінансовому забезпеченню слід відвести першу головну роль, оскільки за два роки існування підприємств туризму в період COVID-19 вони вичерпали власні заощадження та багато із них вже існували за позички кредитні.

Фіскальна спроможність країни та здатність населення сплачувати відповідні користувачькі збори у майбутньому будуть просто обмеженими. Це буде досить серйозним чинником стримування для будь-яких варіантів

приватного чи державного фінансування, а, це означає, що міжнародну допомогу необхідно зосередити на грантах, що можна одержувати із різних джерел:

1. «Механізм відновлення України» ЄС, у рамках котрого надаються позики та гранти на відбудову. Він фінансується ЄС та відповідними державами-членами.

2. «Рахунок для України» МВФ, що являється каналом грантів чи позик від членів МВФ, їх установ офіційних, а також міжурядових організацій і установ для надання допомоги державі у задоволенні її відповідного платіжного балансу та потреб бюджетних.

3. Рамкова програма ЄБРР забезпечення стійкості та засобів до існування у розмірі 2 мільярдів євро, що, зокрема, зосереджена на певних відстрочках платежів, реструктуризації та простроченні боргів, а також на екстремому фінансуванні ліквідності для нашої країни.

4. Багатодонорський механізм під управлінням Світового банку для покриття головних державних видатків, таких як державний фонд оплати праці, що уже одержав змішану позику на комерційних і пільгових умовах у розмірі 1,5 мільярда доларів США [13, с. 276].

Україна також могла б використати досвідом інших розвинених держав, які постраждали від національних катастроф, та оновити власні плани дій у надзвичайних ситуаціях на майбутнє. Так, землетрус у Новій Зеландії в 2010/11 році являється одним із подібних прикладів, другі приклади є в Італії, Японії, Мексиці, США тощо.

Транспортна логістика у найближчий час буде залежати від відбудови аеропортів, транспортних шляхів, мостів, а також безпосередньо залежатиме від ситуації екологічної. Через нанесені масовані обстріли ґрунт та вода на багатьох територія України забруднені токсичними речовинами, що в множині становить серйозну небезпеку для здоров'я всього населення. Багато із даних проблем можна вважати транскордонними, тому, що їх вплив відчутний не тільки в державі, а й за її межами. Витрати, що несе економік через

непрацездатність інфраструктури відображаються і на роботі всієї туристичної сфери, тому необхідно чим найшвидше запуснути програму реконструкції інфраструктури. Відповідно до пропозиції Центру політичних та економічних досліджень (CEPR) [18], Європейська комісія (ЄК) запропонувала створити спільну нову інституцію – Платформу реконструкції України, – котрою спільно будуть керувати ЄК та українська влада. Проте дана платформа може бути не однією єдиною із огляду на різні інтереси наявних інвесторів. Планується, що Платформа реконструкції держави координуватиме Стратегічний план реконструкції «Відбудуй Україну», враховуючи допомогу фінансову з-за кордону. Власником та розробником плану повинна стати нещодавно створена Національна рада реформ в Україні. Передбачається, що ЄС та всі інші партнери нададуть допомогу, що збільшить ефективність плану. Дана платформа планує сприяти партнерству між деякими локаціями Європейського Союзу та регіонами або містами країни з ціллю прискорення проведення реконструкції [13, с. 277].

Відносно екстрених заходів, то перші кроки у відповідь на катастрофу вже проводяться. У зв'язку із триваючими бойовими діями з'явиться потреба у підтримці або створенні ключових служб, а також у визначенні основних пріоритетів та заходів із відновлення. Для відповідного створення базових умов щодо реконструкції потрібно буде відновити головні транспортні, електро- і водопровідні сполучення. Наша держава могла б застосувати реконструкцію інфраструктури для проведення модернізації власної мережі зв'язку (для прикладу, прокладання оптоволокна під реконструйованими дорогами). В міру відбудови доріг в державі необхідно також розглянути можливість прокладання оптоволоконних кабелів та підключення значно більшої кількості людей, навіть у тому випадку якщо самі оператори не зможуть надавати послуги протягом декількох років, у тому рахунку в місцевості сільській. Оптимізація галузева туристичної діяльності вже працювала до початку війни і має й надалі продовжуватись [13, с. 277].

Також важливо сприяти бізнес-кластерам у розвитку з використанням інфраструктури знань та ефективної мережі. Досить добре продумана політика розвитку кластерів здатна спонукати підприємства до певної спільної співпраці для розробки проектів комплексних, сприяти зв'язкам між наукою і галуззю та посилювати взаємодію міжгалузевого спрямування. До війни туристичні українські кластери показали переваги даного об'єднання у Львові та в других містах. Коли іноземні прямі інвестори знаходяться у даних кластерах, вони, імовірно, будуть більш охочими співпрацювати із другими місцевими організаціями та фірмами.

Важливим є поліпшення маркетингу за допомогою створення національної туристичної маркетингової організації та її дочірніх філій. Для відновлення діяльності індустрії туризму необхідно підійти до туризму як до продукту комплексного та розробити відповідну систему маркетингових засобів стимулювання продажів. Дані заходи може забезпечити лише маркетингове агентство із туризму, так звані організації із маркетингу дестинації (ОМД) [21, с. 228].

Ще до початку війни ДАРТ розпочала процес утворення Комісії із питань підготовки до створення Національної туристичної організації (НТО), що має провести розробку положення про організаційно-правову форму НТО та ОМД, а також удосконалення нормативно-правової та законодавчої бази діяльності туризму в державі [27].

Вже було проведено підготовчу роботу із обрання представників до складу Комісії від 9 областей, решта делегатів від других областей знаходиться у процесі обрання. Від однієї області може бути обраним тільки один представник до складу Комісії. В межах власних обов'язків він буде комунікувати із органами представниками бізнесу та державної влади власного регіону.

Найбільш впливова міжнародна організація, яка займається маркетингом туризму є Європейська туристична комісія (ЄТК), яка запросила Державне агентство розвитку туризму України приєднатися до даної організації із

трирічним безкоштовним членством, таким чином організація висловила власну солідарність з нашою країною. Дане рішення було погоджено під час 103-х загальних зборів, що мали місце 18-20 травня 2022 в Люблянці, організовані Словенською радою туризму. Дана зустріч зібрала керівників туристичних національних органів (НТО) з усієї Європи і членів асоційованих ЄТК з сектору приватного [27].

Голова ДАРТУ М. Олесків приєдналася до Загальних зборів дистанційно як почесний гість. Членство нашої держави у даній організації надасть доступ до всіх його даних досліджень та ресурсів. Власне завдяки цьому членству ДАРТ матиме більш кращі можливості для розробки стратегії щодо відновлення туристичного українського сектора після завершення війни [27].

Головним основоположним принципом ЄТК являється сприяння подорожам як певного каталізатора миру, поваги та розуміння, саме тому підтримка туризму в Україні узгоджується із поточною місією ЄТК стосовно просування та зміцнення Європи як дестинації для міжнародних туристів за допомогою співпраці.

Секторальне (видове) покращення туризму України буде безпосередньо залежати від попередніх стадій реконструкції діяльності в туризмі, проте в загальному буде продовженням вже наявних тенденцій до гуманізації та екологізації туризму. Головними напрямками екологічного туризму є сплави річками, оздоровчі походи в гори, відвідання печер та скелелазіння. Гуманізація туристичної діяльності передбачає розвиток видів туризму рекреаційних, які покращують культурний рівень та загальний стан здоров'я.

Пріоритетним в нашій державі є лікувально-оздоровчий туризм, оскільки людство на цьому етапі надає перевагу профілактиці хвороб [25, с. 20]. В державі даний вид туризму забезпечений ресурсами природи, а особливо у Закарпатті та Передкарпатті, однак інфраструктура є застарілою і не відповідає нормам міжнародним. Якщо завдяки грантам міжнародним санаторно-курортний комплекс пройде етап реконструкції, то він зможе обслуговувати

туристів на найвищому рівні. В наш час першими споживачами мають стати учасники бойових дій та постраждалі в результаті війни в Україні, а к майбутньому, з налагодженням усіх других етапів відродження туризму, відновляться також і туристичні потоки з-за кордону, як у 2021 році із великих арабських країн (Саудівська Аравія та ОАЕ) [11, с. 180].

Також досить перспективним являється розвиток такого інноваційного виду туризму, як темний туризм, а особливо такі його підвиди як туризм з метою поклоніння полеглим героям та туризм місцями бойових дій та некропольний. Дані всі означені види туризму підсилюватимуться туризмом гастрономічним, оскільки кожен із регіонів держави має власні рецепти тієї самої страви та продукти кожного регіону відрізняються власними смаковими властивостями. Туристична діяльність у власному відродженні має опиратися на існуючі значні ресурсні можливості територій, котрими національні маркетингові агенції забезпечать потужну промоцію з поміж держав зарубіжжя [5, с. 140].

Вже майже 800 млн користувачів в Латинській Америці та Іспанії побачили промокампанію Meet Ukraine. Це стало можливим завдячуючи підписаному Меморандуму про довготермінове партнерство між іспанським Аналітичним центром туризму та суспільства (TSTT) та Державним агентством розвитку туризму України [27].

Основним напрямом спільної роботи TSTT та ДАРТ – започаткування міжнародної кампанії Meet Ukraine. Основна ціль, котрої розказати міжнародній спільності про збитки, котрих зазнали туристична галузь України в результаті агресії РФ задля того, щоб залучити відповідні інвестиції, що будуть направлені саме на відбудову пошкоджених чи зруйнованих об'єктів.

Важливим напрямком порятунку туристичної діяльності в Україні є також відбудова зруйнованих чи пошкоджених культурних пам'яток, що буде здійснюватися декількома такими інструментами: з використання ресурсів внутрішніх, за підтримки інших держав, за грошові кошти спеціальних фондів. Наразі така схема загальна перебуває на стадії власного створення. В наш час

Україна докладает значних зусиль, для збереження якнайбільшої кількості пам'яток. Вітчизняне Міністерство культури та інформаційної політики досить активно проводить консультації з ЮНЕСКО відносно способів зберігання культурних об'єктів під час військових дій [27].

Найбільш цінні пам'ятки культурної спадщини маркуються спеціальним міжнародним знаком «Блакитний щит», що безпосередньо свідчить про досить посиленій охоронний статус. Пошкодження чи знищення об'єктів із цим маркуванням являється прямим військовим злочином спрямованим проти культурної спадщини. Артефакти церков, музеїв та культурні цінності із архівів складають у ящики з фанери, скульптури запаковуються безпосередньо спеціальною плівкою та закладають мішками наповненими піском, вітражі храмів і фасади із стародавнім різьбленням для збереження обшивають бляхою. Цим самим цінності захищаються від пошкоджень, що можуть спричинити пожежі, вибухова хвиля або уламки. Громадські організації по максимуму залучають меценатів до відповідного забезпечення всіма необхідними матеріалами для захисту пам'яток, а також волонтерів, що надають допомогу власними силами [59]. Міністерство культури України проводить також перемовини із закордонними партнерами та послами відносно консультативної та фінансової підтримки у відновленні пам'яток культури.

Так, фахівці з Хорватії ділилися із українськими, як вони ховали власні пам'ятки культури під час війни 30 років тому. Було також утворено Штаб порятунку спадщини, роботу котрого взяли під контроль такі організації як ЮНЕСКО, Міжнародний центр з дослідження, збереження та реставрації культурних цінностей, Міжнародна рада музеїв. При підтримці Штабу порятунку спадщини, Національний музей Революції гідності створив певну інструкцію для музеїв, як саме вони мають діяти під час війни. Частину начального обладнання для пакування та збереження цінностей, зокрема протипожежну техніку, було відправлено Україні Польщею [59].

Проте, на жаль, не всі цінності культури існує можливість евакуювати у бомбосховища або обкласти за допомогою піску. Переважна більшість

пам'яток архітектури все одно перебувають під загрозою обстрілів ворога. Проте все ж існує спосіб, як саме їх можна зберегти. Це зробити можна в електронному вигляді, якщо провести фіксацію точних розмірів та зовнішнього вигляду відповідних пам'яток. У цьому випадку, споруду можна буде відбудувати та реставрувати, навіть у випадку якщо ворожий вогонь її пошкодить. Комп'ютерна техніка дає змогу із великою точністю і вірогідністю наближати будь-яку копію до дійсного оригіналу. Декілька подібних проектів вже започатковані у таких містах як Львів, Київ, Чернігів та Харків. Так у Львові цифровий паспорт споруд виконують із використанням техніки лазерного сканування. Відповідні архітектори вже встигли здійснити оцифрування церкви Єлизавети та Ольги, а також інших храмів, костел Кларисок та палац Лозинського [33].

Платформу для відповідного збору цифрових 3D-копій пам'яток і досить важливих історичних споруд була ініційована данською організацією Blue Shield Danmark спільно із організацією ЮНЕСКО. Також про відповідну підтримку у цифровізації культурної української спадщини заявили Литва та Польща.

Один із експертів, який працює над збереженням відповідної пам'яті про історичні зруйновані пам'ятки України – це французький інженер-доброволець Е. Дюран. Він надає допомогу групі українських інженерів, архітекторів, експертів з історичного будівництва та директору музею реєструвати важливі споруди. Е. Дюран уже працював над відтворенням колишньої пожежної частини 1887 року із червоної цегли у місті Харкові, яка у березні 2022 року зазнала значних ушкоджень у результаті ворожих обстрілів міста. Інженер встановлює лазерний сканер у найважливішому стратегічно куті сильно зруйнованої будівлі. Пристрій записує саму будівлю із усіх сторін.

Даний сканер записує близько 500 тисяч пікселів за секунду. Потім місце змінюється та проводиться сканування всієї будівля всередині та ззовні. В загальному в сумі виходить близько мільярда пікселів. Пізніше інженер збирає та узагальнює всі отримані дані на комп'ютері, щоб відповідним чином

створити 3D-модель певної будівлі. В результаті одержується відтворення із точністю близько п'яти міліметрів, що можна повертати в будь-якому напрямку чи нарізати на відповідні секції. Це дає можливість скласти певний план будівлі на майбутнє та дає змогу зрозуміти, чи не є пошкодженими певні елементи, які важливі для безпеки, та подивитися і зрозуміти, що можна буде відновити, а що зовсім ні. Наразі інженер здійснює роботу над будівлею економічного факультету Харківського національного університету імені Каразіна [63].

Після закінчення війни важливо буде переосмислення відбудови, оскільки нові проекти мають базуватися на наявному досвіді, що зараз переживає держава. Нові будівлі потрібно будувати із підземними паркінгами та бомбосховищами. Керівництво держави вже розпочало певні перемовини відносно відновлення культурної спадщини держави із лідерами різних країн. Дані дії передбачають не лише фінансову підтримку, а й пряму участь країн-союзників, інакше кажучи окремі країни будуть мати можливість відбудувати певний окремо взятий регіон держави. Так, для прикладу Велика Британія вже запропонувала допомогу у відбудові Київської області, а Швеція – Миколаївської області; Італія, Данія, Японія, хочуть також приймати активну участь у відбудові постраждалих територій держави. Також лідери держав Європейського союзу домовилися підтримати нашу країну саме у відновленні після війни – ними було обговорено відповідну ідею щодо створення Трастового фонду солідарності в Україні, що вже розпочав власну роботу в травні. Даний фонд можна використовувати не лише для відбудови, також він потрібен державі для проведення соціальних виплат [33].

Для архітекторів із усього світу запустили спеціальний проєкт, у котрому вони можуть вибрати одну зі пошкоджених чи зруйнованих історично важливих споруд, які розміщені у галереї, та запропонувати власну візуалізацію щодо її відновлення. Архітектурною Палатою НСАУ було також створено Координаційний штаб для відновлення пам'яток і міст і України. Дана організація включає в себе всі регіони держави та запрошує небайдужих

архітекторів, проєктувальників, виробників, інженерів та постачальників будівельних матеріалів заповнити форму [73].

Досить важливим фактором, щодо збереження військово-історичного ландшафту полів битв являється їх так звана меморіалізація, що передбачає не лише установку на них різних пам'ятних знаків та пам'ятників, а й відповідне закріплення у народній пам'яті прямого асоціативного зв'язку між історичною подією та місцевістю, де це все відбулося. Створення на відповідному місці втраченої пам'ятки культури меморіалу стане не лише вагомим кроком для українського народу, а й буде досить привабливим із туристичної точки зору. Оскільки вже в наш час популярність нашої держави у світі досить сильно зросла і з припиненням війни туристи будуть прагнути на власні очі побачити наслідки даних жахливих подій [33].

Працівники галузі туризму на чолі із Державною агенцією розвитку туризму працюють над туристичними новими маршрутами, що будуть пролягати по постраждалих від воєнних дій та деокупованих територіях. Так самі перші екскурсії вже було проведено по місту Чернігів, що зазнав чималих втрат та руйнувань від військових дій. Завдяки волонтерству та «інформаційному фронту», що стримували у тому рахунку і представники туристичної галузі, розповідаючи усьому світу про трагедію втрат та руйнацію міста, на першу екскурсію, яку 12 червня проводив найвідоміший в Україні чернігівський екскурсовод Е. Міден, приїхала і прийшла велика кількість бажаючих. Даний факт засвідчує, що увага до нашої держави та зацікавленість у пізнанні та збереженні її культурної спадщини зараз на міжнародному рівні зростає в рази.

Найбільш перспективними напрямки розвитку туризму у державі в межах реалізації концепції сталого туризму можуть бути такі: волонтерський, солідарний, меморіальний, інклюзивний. Саме про дані види говорять відомі фахівці галузі.

Таким чином, необхідно переймати досвід інших держав із охорони та збереження пам'яток, з цілю мінімізації втрат культурної спадщини. Вже зараз

необхідно розпочинати роботи із моніторингу втрачених культурних ресурсів та спроби повернути чи відновити награване. Меморіалізація культурної спадщини безперечно сприятиме процесу її досить швидкого відновлення у разі можливості.

Висновки до другого розділу

Встановлено, що від початку війни, росіяни скоїли 423 злочини проти української культурної спадщини і дана кількість не являється кінцевою, оскільки воєнні дії тривають. Втраченими вважають туристичні природні локації на територіях, які тимчасово окуповані: Асканія-Нова, Олешківські піски, Кінборська коса, Джарилгач, побережжя Азовського моря (Рожеві солені озера і Генічеськ, Скадовськ, Кирилівка, Бердянськ, частково Скіфський курган, Очаків). Також замінованими тимчасово являються прикордонні райони України із Республікою Білорусь, що унеможливує відповідний відпочинок на озерах Волині та сплави по ріках НПП Прип'ять-Стохід. Загалом, найбільше руйнувань зазнали об'єкти культурної спадщини в Харківській, Донецькій, Київській областях. Обстріли та бомбардування з боку російських військових зруйнували повністю або пошкодили безліч музеїв, церков, театрів, бібліотек та інших установ. Серед об'єктів – неоціненні експонати, такі як стародавні пам'ятники, скульптури, картини світового рівня, рідкісні книги. Об'єкти культурної цінності, які не вдалося знищити бомбардуваннями, масово грабуються та вивозяться на територію Росії, деякі з викрадених тоді арт об'єктів досі не знайдені.

Проведений аналіз довів, що у 2022 р. організація міжнародного туризму в нашій державі переважно не існувала, у зв'язку із повітряним закритим простором, а планування поїздок до нашої країни для міжнародних туристів, хоча і не являється забороненим, проте залишається виключно на розсуд самих мандрівників. У областях країни відносно безпечних, організуються

екскурсійні тури, що являються безкоштовними для тих осіб, які залишили власні будинки через військові дії.

Було запропоновано комплекс заходів відновлення поетапного діяльності туристичної сфери, а саме: забезпечення фінансами; територіальне покращення туристичних потоків (логістика транспорту); оптимізація галузева (поєднання відповідних підприємств в утворення кластерні); покращення маркетингу за допомогою створення туристичної національної маркетингової організації та її відповідних дочірніх філій; секторальне (видове) покращення туризму держави.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ СФЕРИ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

3.1. Зарубіжний досвід функціонування сфери туризму в постконфліктних умовах

Популярними туристичними державами, які не в такому недалекому минулому пережили воєнні дії на власній території, були, для прикладу, Кіпр, Ізраїль, Єгипет, Боснія, Герцоговина, Хорватія тощо. Для прикладу у 1960 році на Кіпрі розпочався міжетнічний конфлікт між турецькими та грецькими громадами. 1964 році там було розміщено контингент миротворців ООН та було проведено спеціальну демаркаційну лінію. В 1975 р. о. Кіпр був поділений остаточно на північну – турецьку та південну грецьку частину. В 2004 році південну частину цього острова було безпосередньо прийнято до ЄС.

Самопроголошену у 1983 році Турецьку Республіку Північного Кіпру на пряму підтримує Туреччина. Сьогодні при населенні 1,22 млн. мешканців, частка туризму економіки даного острова складає близько 18%. В 2021 році загальний приріст турпотоку в максимальні пікові місяці складав до 300% у порівнянні із 2020 році [87].

В Єгипті війна продовжувалася із 1967 по 1970 роки. Конфлікт закінчився угодою щодо припинення вогню без змін території. Перемир'я продовжувалося три роки. Тільки 1979 р. року було підписано відповідний мирний договір, а Ізраїлем було виведено війська з Синайського півострова 1982 року. Зараз сам Єгипет розвиває галузь туризму досить швидкими темпами завдяки пам'яткам історії та особливостям природним морського узбережжя півострова Сінай та провінції Хургада. 2019 року країну відвідало фактично 15 млн туристів. Загальна частка туризму економіки Єгипту складає близько 12% [88].

Ізраїль це держава, що продовжує жити у стані постійної війни із Палестиною цілими десятиліттями. Так у 1947 р. ООН проголосувала за відповідний поділ Палестини на деякі окремі арабські та єврейські держави, а Єрусалим визнали відповідним міжнародним містом. В 1948 році було створено державу Ізраїль, котру не визнала відповідна арабська сторона. В наш час зберігається доволі значна напруженість між Ізраїлем і палестинцями, що мешкають у Газі, Східному Єрусалимі та на Західному березі. Разом із тим на туризм в Ізраїлі приходиться 6,2% всієї економіки. Найбільш популярними видами туризму в даній державі є медичний, паломництво, культурний.

І навіть знаючи, що в цій країні продовжується війна, туристи із за кордону охоче приїжджають до Ізраїлю, з метою: погуляти вулицями біблійного стародавнього Єрусалиму, скуштувати традиційні страви у Тель-Авіві чи відновити здоров'я на курортах Мертвого моря. В 2019 р. державу відвідали близько 4,5 млн туристів [88].

Конфлікт в Боснії і Герцеговині продовжувався з 1992 року по 1995 рік. Дейтонськими угодами 1995 року було передбачено відповідне збереження однієї єдиної федеративної держави, яка утворюється із двох частин: Герцеговини та Республіки Сербської та мусульмансько-хорватської Федерації Боснії. В наш час, відповідно до офіційних даних, із 1995 року загальний приріст всіх турпотоків у державі складав 24% кожного року, а Всесвітня організація туризму дала прогноз, що до кінця 2023 року Боснія та Герцеговина буде займати третє місце у всьому світі за власними темпами розвитку туристичної галузі. У 2010 році Сараєво було у топ-10 міст для подорожей від путівника – «Lonely Planet». В 2020 році загальний внесок туризму у економіку Боснії та Герцеговини становив – 10,5% [88].

Є й певні другі приклади саме того, як держави вдало відновлюють власну туристичну галузь після завершення війни. Їхній досвід став головною базою для подальших наукових узагальнень та досліджень [93, с. 201].

В загальному взаємний зв'язок між туризмом та війною донедавна був темою малодослідженою. Вперше на це вказав Дж. Уолтон в кунці ХХ

століття, акцентувавши власну увагу, зокрема, на певній недовіданій увазі вчених стосовно дослідження впливу Першої світової війни на потоки туристів. Другі дослідники підтвердили дану думку, відзначивши, що розвиток та історія туризму у досить складних умовах військового часу це «практично недосліджена сфера». Досить стрімкий розвиток сучасної туристичної індустрії та існування в даний період конфліктів військового характеру та чисельні зв'язки між туризмом та війною спонукали значну кількість вчених звернутися до даної тематики. Темою відповідних досліджень стали досить складні відносини між туризмом та війною із урахуванням загального спектра їх динаміки, враховуючи психологічні, політичні, ідеологічні та економічні фактори на зовсім різних рівнях та на різних географічних та політичних точках.

На себе звертає увагу збірка «Tourism and War», що вийшла в світ в 2013 році, в котрій Р. Батлер та В. Сантикул стверджували, що «туризм зазвичай розглядається як певне явище, котрому для процвітання необхідний мир» [86, с.18].

Власне, туризм, у народній уяві пов'язаний із відпочинком та дозвіллям, розглядається як практика суто мирна, а війна – як її відповідне заперечення. Маючи певні попередні обмежені дослідження із даної теми, Сантикул і Батлер встановили їхній обсяг як втручання, що безпосередньо кидає виклик «спрощеній ідеї щодо того, що туризм та війна завжди входять в протистояння між собою» [86, с. 102].

В аналізованій збірці представлено декілька прикладів, розпочинаючи із середніх віків та закінчуючи теперішнім часом, що розкривають відповідний багатогранний розвиток сфери туризму серед та через самі конфлікти у різних місцях, в тому числі Європі, Тихому океані, Близькому Сході, Африці, Північній Америці та Південно-Східній Азії, показуючи при цьому різні способи взаємодії війни та туризму.

Власну увагу автори зосереджують на тому, що певні місця стали пам'ятками туризму передусім через конфлікт та війну, для прикладу, як місця

тренувань та відпочинку для військ. З поміж питань, які досліджуються: туризм, політична нестабільність та війна; релігійні та територіальні перспективи; від війни у В'єтнамі до «війни із терором»; бойове захоплення і туризм; війна 1500–1800 рр. та англійський туризм; туризм і війна XIX та XX ст.; туризм до та під час війни; туризм, який був сформований війною тощо.

Питання туризму та миру розглядаються авторами саме тією мірою, котрою вони стосуються наслідків воєн для туризму, які з'являються вже після припинення бойових дій. Отже, дослідження показує, як не тільки місце знаходження, а і різні історичні випадковості, політичні стратегії, економічна доцільність та транспортні зв'язки можуть відіграти власну роль у продовженні й розвитку туризму до, під час і після завершення війни. Дана збірка, передусім, спонукає до певних роздумів, сприяє усвідомленню взаємозв'язків між миром, війною та туризмом у багатьох частинах світу у різноманітних масштабах та надає певні орієнтовні напрями подальших досліджень [6, с. 10].

В 2019 році вийшов випуск «Japan Review», що також був спрямований на різноманітних та мінливих зв'язках туризму та війни і досліджував їх з позиції воєнного часу та пов'язаного із війною туризму у сьогоднішній Японії із 1880-х рр. по наш час. Так, зокрема, у збірці увага була акцентована на трьох основних темах: туризм у вигляді сучасного «дисциплінарного інструменту» (*par excellence*), який дає змогу спостерігати та виробляти знання і відповідним чином заохочувати втілення соціальних норм та інтернаціоналізацію; участь держави в туризмі як дипломатії публічної, яка спрямована на відповідне просування м'якої сили та на проведення національної політики в державі та у всій разом взятій Імперії; пам'ять про війну та її формування з використанням туристичних репрезентацій і практик, враховуючи туристизацію місць, які пов'язаних саме із війною [75, с. 30].

В результаті власного дослідження автори дійшли певного висновку, що приклади критичного чи прогресивного військового часу і туризму, пов'язаного із війною, насправді існують. Подібний туризм має відповідну

тенденцію шукати політичну транснаціональну солідарність, підкреслювати винуватість військового часу та державну агресію й відторгнення патріотичних настроїв. Саме тому, на переконання дослідників, даний потенціал туризму, як антимілітаристської та мирної практики, вимагає подальшого дослідження, як і те, в якій саме якості мілітаризм і туризм можуть містити можливості для власної стабільності, перемоги або навіть антиколоніалізму. Досліджуючи зв'язок між збройним конфліктом, міжнародним туризмом та воєнними витратами, певні автори відмічають, що жорстокі та раптові конфліктні ситуації підвищують відповідне сприйняття туристами існуючого ризику [94].

На переконання вчених, політичною загальною відповіддю на управління і відвідування місць військових конфліктів являється зростання витрат на відповідну безпеку. Дані витрати в умовах військових подають досить позитивний сигнал світовому співтовариству щодо здійснення зусиль відносно забезпечення безпеки туристів і відновлення стабільності та миру.

Отже, зростання воєнних витрат після завершення конфлікту може допомогти зменшити збільшення туристичного ризику із управління з поміж іноземних потенційних туристів. Проте дослідники зауважують, що ставлення і сприйняття міжнародного співтовариства можуть повністю змінитися тільки за деякий період. Зміна та сприйняття відносини являється певним продуктом обробки інформації та інформаційного впливу, що, власною чергою, вимагає деякого часу. Зміни у сприйнятті та ставленні можуть відставати від дійсних змін в умовах держави.

В країнах, що пережили чи переживають військовий конфлікт, з'являється питання: скільки саме часу необхідно державі, для відновлення привабливості для міжнародного туризму вже після збройного конфлікту [23, с. 133].

Це включає в себе дослідження впливу витрат на безпеку у порівнянні із військовими витратами на головний негативний зв'язок між збройним конфліктом і міжнародним туризмом. Відповідні результати досліджень із даного приводу засвідчують, що витрати на відповідну безпеку не можуть за

досить короткий проміжок часу усунути існуючий негативний вплив збройного конфлікту на туристичні міжнародні потоки в державі призначення. Проте витрати на безпеку можуть спричинити до наслідків конфлікту негативних приблизно через 8 років після початку даного конфлікту у міру зростання туристичних міжнародних потоків. Збройний конфлікт вимагає значних витрат, і його необхідно уникати усіма можливими засобами та способами. У випадку неминучого конфлікту дієве застосування витрат на безпеку через деякий час, здатне допомогти відновити мир, що разом із тим, призведе до зростання туристичних міжнародних потоків [81, с. 146].

Досить цікавою в аспекті нашого дослідження є розвідка Зейда А. Кассухи. Він на прикладі таких міст як Мостар і Сараєво у Боснії та Герцеговині описав, як держави з успіхом відновлюють власну галузь туризму після завершення війни. Дослідник представив огляд процесу забезпечення відповідної стійкості у туристичному постконфліктному ландшафті, провівши аналіз різних форм адаптації галузі туризму саме до постконфліктного контексту, а власні також підходи до меморіалізації та спадкування, які пов'язані із війною, яка мала місце в 1992–1995 рр. Як основні індикатори змін, які спричинені війною, називаються такі форми туризму, що з'являються в загальному після завершення збройних конфліктів: темний туризм – відноситься до відвідування місць, які пов'язаних з катастрофами, смертями чи людськими стражданнями [85]; туризм пам'яті – «туризм до відповідних місць, з котрими людина підтримує особисті міцні біографічні відносини, (...), місця втрат, страждань, минулого пригнічення» [93, с. 203]. Цей вид туризму має особистісний вимір, що відрізняє його від темного туризму і робить його різновидом «посттравматичного спорідненого туризму» [90, с. 144].

Другим досить важливим фактором, на переконання автора, являється спадщина. У контексті постконфліктному він розрізняє дві досить широкі категорії: попередню спадщину, що до конфлікту вже була створена, та спадщину, створену самим конфліктом. Отже, науковець виділяє «реабілітовану» чи «збережену» спадщину (колишня спадщина, мало

деградована в результаті конфлікту чи збережена), спадщину «нову» (у результаті конфлікту) та «гібридну» спадщину (спадщину стародавню, символічну цінність котру було змінено конфліктом) [10, с. 58].

Відповідні питання, щодо збереження культурної спадщини під час війни являється надзвичайно актуальним. Як засвідчує історія, правління талібів в Афганістані, війна в Югославії, агресія Росії проти України, агресори не обов'язково на меті мають захоплення ресурсів, землі та влади. Замість цього їхньою метою переважно є повне знищення культурної спадщини, свідчення незручного минулого, що вони роблять спроби переписати

Існування військового конфлікту змушує значну кількість людей вважати, що іноземці до нашої країни наразі не поїдуть ще досить довгий час. Проте, як би нинішня ситуація із українською індустрією туризму не виглядала песимістично, у всьому світі існує досить багато прикладів, коли після досить масштабних конфліктів держави досить швидко відновлювалися та приймали туристів знову. Потрясіння, які викликані збройними конфліктами, вносять досить глибокі зміни у відповідний туристичний «ландшафт» держав. Створюється певна нова спадщина, а після конфліктний «туризм пам'яті» із часом змішується із другими напрямками, такими як –морський чи культурний туризм [10, с. 59].

Дослідниця І. Дворська, як один із прикладів для нашої держави наводить Хорватію. Туризм у цій країні фактично припинився в 1990-х роках під час війни. А вже після її завершення розпочалась масована піар-кампанія держави та її раніше ніколи невідомих туристичних локацій. В Хорватії – більше тисячі островів, із яких 66 є населеними. Завдячуючи даним географічним особливостям в державу почали їхати туристи, що раніше знали лише про острови грецькі. Пляжі Хорватії розпочали одержувати «голубі прапори» за власну чистоту та екологічність. Про відповідні пляжні локації Хорватії розпочали писати у виданнях за кордоном, а пізніше підключилися також і соціальні медіа та блогери. Цією країною зацікавилися круїзні великі компанії, мережеві готелі та міжнародні туроператори. Раптове збільшення туризму

суттєвою мірою вплинуло на економіку Хорватії. Щорічно, близько десяти мільйонів гостей приносять значні доходи, а також генерують близько 15% ВВП країни [7, с. 9].

I. Дворська, також наводить в якості прикладів для нашої держави досвід Ізраїлю, Кіпру та Грузії. Складний шлях до відновлення туристичної індустрії пройшли також і другі держави. Так, Кіпр став однією із найбільш популярних локацій для туристів після завершення міжетнічного конфлікту між турецькими та грецькими громадами. Шлях промо-туризму Кіпру був досить подібний на хорватський: встановлення головних туристичних переваг – масована реклама в других державах [24].

Досить відомим являється приклад такої країни, як Ізраїль, що зберігає власний туристичний статус під час війни, яка триває постійно із Палестиною. Туристичний бізнес і Ізраїлю, повністю адаптований до військового постійного конфлікту. Кожна швидкоплинна війна, схожа до травневої у 2021 році в Газі, позбавляє Ізраїль близько 0,5% приросту річного економіки. Багато галузей позбавленні доходів, і в перших рядах знаходиться – туризм. За час 50-денної війни у секторі Газі – найбільш тривалішої з трьох із 2009 року – недорахувався Ізраїль кожного четвертого туриста та більше півмільярда доларів виручки. А сам туризм це ключова галузь економіки країни, саме на яку припадає близько 5% від всього експорту, а також 6% зайнятості країни. Проте, економіка Ізраїлю цього особливо не відчула, по причині того, що структура формування ВВП країни побудована саме так, що отриманий прибуток від галузі економіки однієї компенсує втрати від другої [36, с. 132].

Відповідним прикладом антикризової конкретної стратегії відновлення індустрії туризму після збройного конфлікту являється ситуація у Грузії. Військовий російсько-грузинський конфлікт 2008 року досить негативно позначився на всі галузі економіки Грузії, а особливо на сектор туризму та подорожей. Якщо провести аналіз загальних показників в'їзного туризму Грузії у 2008 році, то в загальному кількість міжнародних туристів зросла на 25% та складала 1,3 млн міжнародних туристів, проте це відбулося тільки через досить

значне зростання туристичних іноземних потоків перед самою війною (завдячуючи започаткуванню планування стратегічного в туристичній сфері). До самого конфлікту тільки 2-3 % населення світу знали про Грузію. Вже після закінчення військового конфлікту у Грузії відчули надзвичайно великий сплеск туризму та впізнаваності у всьому світі [31, с. 147].

Досить цікавими також є певні ретроспективи історичні. Для прикладу, становлення туризму у Німеччині після війни. Зі збільшенням добробуту населення у Німеччині після війни у 1960-х років та включенням до складу «середнього класу» за відповідним рівнем доходів робітників середньої та високої кваліфікації, туризм все меншою мірою орієнтувався на дану соціальну групу. Оскільки вони мали можливість собі дозволити і дорожчі, індивідуальні тури. Відповідним завданням для туристичного бізнесу стала організація більш якісних поїздок як усередині держави, так і за її межі, за досить прийнятними цінами для населення із більш низькими доходами. Основною цільовою групою туризму соціального стали молодь, пенсіонери, учні тощо. Досить прийнятний рівень цін був підтриманий за рахунок відповідних дотацій із бюджетів різноманітних рівнів, за рахунок пропозицій пакетного змісту групових турів та різних індивідуальних і групових знижок.

Робітники одержали можливість використовувати туристичні послуги на однакових умовах, що і другі категорії туристів. Дані кроки помітною мірою підняли ринок туризму внутрішнього. У післявоєнні роки в Німеччині успіху найбільшого досягали саме ті туристичні фірми, що були орієнтованими на досить масовий сегмент ринку та на відповідні пакетні пропозиції [41, с. 338].

Отже, у світі існує значна кількість країн, що після великим воєнних дій досить швидко відновили та розпочали розвивати по новому туристичну індустрію, приклади котрих можна використовувати при відновленні туристичної галузі і на території нашої держави. Вагомим напрямом для розвитку туризму в нашій державі має бути «воєнний туризм», «туризм пам'яті» та «національно-патріотичний туризм» щоб показати всі масштаби російсько-

української війни, виховувати національно-свідому людину та вшанувати пам'ять загиблих.

3.2. Перспективи розвитку воєнного туризму на території України після закінчення російсько-української війни

Суспільство на протязі протягом всього власного існування боролось за відповідні ресурси, що стало основною причиною розгортання численних воєн, що описані чи не описані в історії. Власне, ще із глибини віків на всіх територіях, де лише існувало суспільство, у тому рахунку і на території нашої держави, залишилось багато оборонних споруд, місць де відбувались битви, різноманітні види озброєння із різних віків. Із огляду на представлене туристична галузь, пов'язаний із відвідуванням даних об'єктів, набула значної популярності в наш час.

На сучасному етапі розвитку подій на території нашої держави продовжують утворюватись відповідні ресурси, що будуть головною основою для розвитку воєнного туризму у майбутньому. Власне, початок російсько-української війни ще в 2014 році (анексія АР Криму, окупація Луганської та Донбецької областей, а також проведення там досить активних бойових дій) та повномасштабне вторгнення росії на територію нашої 24 лютого 2022 року стали основною причиною масштабних руйнувань сіл та міст, створення оборонних споруд, появи деяких ландшафтних утворень під час активних бойових дій (випалювання, вибухи, затоплення тощо), залишків зруйнованої зброї та масштабні поховання постраждалих, які викликає цікавість, а також та бажання вшанувати всіх постраждалих під час цієї війни у значній кількості людей [2, с. 324].

У безпосередніх зонах проведення бойових активних дій у російсько-українській війні на території нашої держави створюється значна кількість оборонних фортифікаційних споруд, що відіграють досить вагоме значення у збереженні життя військових ЗСУ та у перебігу битв. Необхідно відмітити, що

кожна така споруда для оборони вже супроводжується, а у майбутньому буде значно більше супроводжуватися історіями перебігу відповідних битв та збереження життя або військових, або жителів. Дані оборонні споруди ввійшли в історію як відповідні фортеці і у післявоєнний час повинні стати пам'ятками історії, які крізь роки передаватимуть пам'ять про мужність та силу українських захисників, що стояли незламно на захисті не однієї єдиної фортеці, а всієї держави. До таких споруд опорного спрямування необхідно віднести траншеї, блокпости, бліндажі, що відіграли вагомую роль у обороні стратегічних об'єктів чи населених пунктів та займають не останнє місце у самій історії перебігу війни. Також повне право оборонним об'єктом називатись має і металургійний комбінат в окупованому Маріуполі – «Азовсталь», де протягом кількох місяців переховувались облаштувавшись та проживала велика кількість мирних мешканців міста та бійці з полку «Азов», які протягом 82 діб обороняли його, завдяки чому українська армія отримала можливість для перегрупування та підготовки значно більшої кількості особового складу та одержали значну кількість зброї від країн-партнерів [16].

Також, ще одним із досить важливих оборонних об'єктів, про котрі не слід забувати, являється Донецький аеропорт, оборона котрого була розпочата 26 травня 2014 року, вже після того, як бойовикам вдалося захопити інфраструктуру, і ЗСУ здійснили спецоперацію із відповідної зачистки території. Вже після цього бійці впродовж 242 днів захищали об'єкти аеропорту. Його оборона продовжувалася всього на один тиждень менше, ніж оборона міста Севастополь в роки Другої світової війни, і значно довше, ніж оборона Брестської фортеці [7]. Однак, на жаль 3 січня 2015 року вежа Донецького аеропорту, на якій був піднятий український прапор впала, після чого виник вислів: «Люди вистояли – не вистояв бетон». Спорудою для введення оборони із тисячолітньою історією, що також взяла безпосередню участь у перебігу російсько-української війни являються Змієві вали під Білогірською (Бучанський район, Київська область), котрі ворожа російська армія не спромоглася форсувати. Змієві вали в російсько-українській війні почали

називати оборонними давньоруськими системами проти Орди і відповідною із гарантією 2000 років [74].

Власне у організації туризму воєнно-історичного не останнє місце посідають місця битв, а особливо, коли це місця кривавих найбільших баталій, де відбулися деякі переломні історичні моменти. Однак, враховуючи довоєнний розвиток воєнно-історичного туризму, даним місцям надають не дуже особливе місце, і максимум, що там можна було побачити, так це захований пам'ятний знак у куцах. Однак, подорожі цими місцями мають також особливе значення у відповідному відтворенні мужності та звитяги захисників держави, а тому важливим є у даних місцях встановлювати музеї, меморіали, де буде відтворено та збережено більш детально історичні битви та події, які проходили у даній місцевості [32, с. 268].

В процесі російсько-української війни значне місце ще із 2014 року відводиться боям за Дебальцеве, за Іловайськ (Іловайський котел), за Слов'янськ, за Маріуполь, за Краматорськ та другі. У 2022 році в період вторгнення росії на територію нашої держави географія даних боїв збільшилась, і на зараз такі бої можна виокремити в Київській, Харківській, Чернігівській, Луганській, Донецькій, Херсонській, Запорізькій, Миколаївській областях і так далі. Необхідно виокремити із даного переліку бій за Маріуполь та під Сєвєродонецьком. Тут важливе місце також відводиться Чорнобаївка, що і до початку російсько-української війни була сповнена історіями та переказами про перемоги війська українського (козаків), а зараз являється об'єктом перемог, де українські війська розгромлювали боєприпаси та війська російського загарбника [3, с. 208].

Безумовним є той факт, що кожна війна, а тому і відповідні місця проведення важливих боїв на постійній основі супроводжуються великими жертвами, а тому відповідне створення пам'ятників, братських могил, меморіалів повинні мати місце завжди. схожі об'єкти являються досить важливими, тому що несуть також велике історичне значення у в збереженні та

шануванні пам'яті як постраждалих так і загиблих, так і подій, які тут в цілому відбувались.

Також комплекси меморіального типу є доволі важливими об'єктами для вшанування пам'яті мирних постраждалих жителів, роль котрих показати страшні наслідки війни та масовість несправедливих вбивств. Створення подібних меморіальних комплексів у майбутньому в Ірпені, Бучі, Бородянці, Охтирці, Гостомелі, Маріуполі, Ізюмі та других місцях має показати всьому світові жорстокість війни, незважаючи на прогресивний розвиток та цивілізований світ та застерегти від майбутніх наслідків подібного розвитку авторитарного режиму в державах світу. Необхідно також врахувати, що велика кількість населених пунктів в наш час ще перебуває під окупацією, тому повністю ситуація відносно постраждалого населення являється невідомою, що свідчить про те, що подібних населених пунктів та загальної кількості постраждалих може бути значно більше [3, с. 209].

Необхідно зауважити, що відповідні музеї пам'яті російсько-української війни повинні продовжувати створюватись та існувати не лише у місцях, де проходили бойові дії, а й по всій території країни, оскільки до перемоги докладають сил практично всі українці, а з поміж постраждалих є прості жителі та військові абсолютно всіх областей держави. Головною метою військово-історичного туризму у після війни повинно стати вшанування пам'яті усіх постраждалих та показ українцям та всьому світу жорстокості та наслідків російсько-української війни. Разом із тим, саме через пам'ять історичну про воєнні події повинно відбуватись і виховання патріотичне як молодого покоління так і дорослих для формування особистості, яка буде наділена національною самосвідомістю, громадянською відповідальністю, високими духовними цінностями, патріотичними і родинними почуттями. Процес виховання має відбуватись за рахунок відвідування таких місць, проведення виховних інформаційно-просвітницьких годин, зустрічі із учасниками війни та через залучення дорослого покоління та молоді до співпраці із музеями. Створення пам'яті про в події війни та виховання патріотично спрямованого та соціально

відповідального майбутнього покоління – завдання всього народу і кожного окремого жителя [12, с. 106]. Досить тісно воєнно-історичний туризм пов'язаний із туризмом пам'яті, оскільки ґрунтується на вшануванні та пам'яті всіх постраждалих та подій, що відбувались на певній території. Загальний розвиток туризму пам'яті та воєнно-історичного туризму повинні відбуватись нероздільно і невід'ємно один від другого, що сприятиме більш детальному вивченню всіх подій та відповідному залученню більшої кількості туристів. Для певного сприяння розвитку даного виду туризму у післявоєнний період необхідно виокремити напрями діяльності, які будуть сприятливими для даного процесу (рис. 3.1).

Враховуючи відповідний розвиток воєнно-історичного туризму, ресурсною базою для котрого були попередні воєнні дії в нашій державі та створення і виникнення нових об'єктів після російсько-української війни, такий вид туризму повинен активно розвиватись в Україні. А збільшення зацікавленості до воєнних подій в Україні в інших державах, говорить про тенденцію до зростання туристів після завершення війни та створення безпечних умов для знаходження міжнародних туристів.

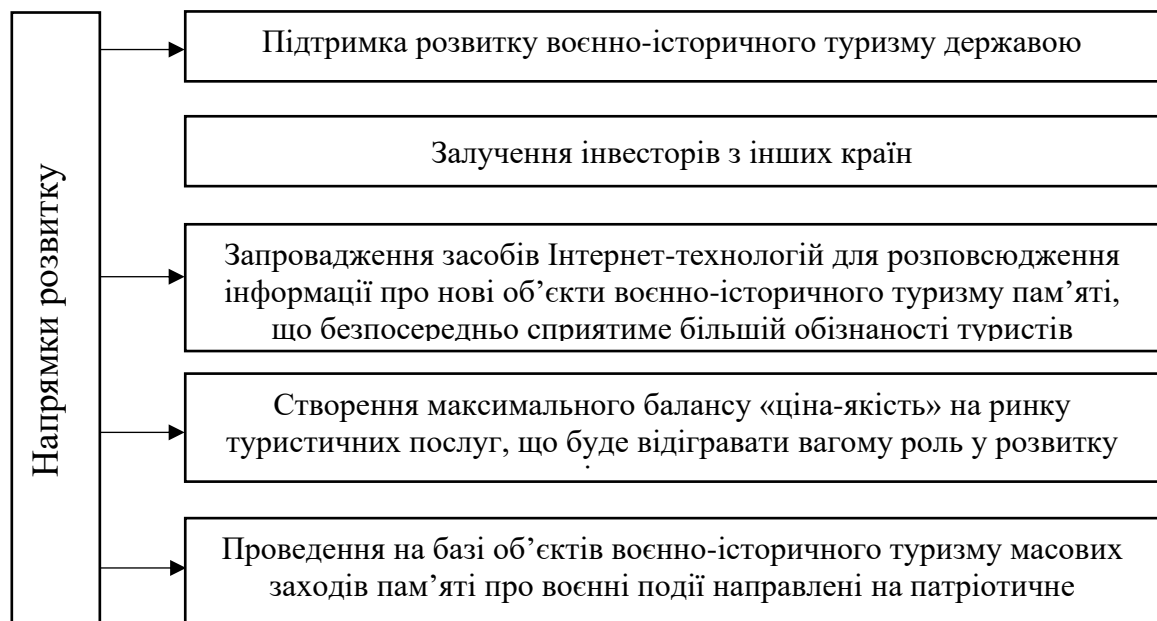

Рис. 3.1 Напрямки розвитку воєнно-історичного туризму після війни

Джерело [16, с. 496].

Отже, в сьогоднішніх умовах воєнний туризм – це саме той вид туризму, що в майбутньому повинен привертати увагу не тільки українців, а й всієї світової спільноти, про що свідчить уже сьогоднішня зацікавленість закордону до військових подій, що відбуваються в державі. Таким чином, головні аспекти розвитку воєнного туризму після завершення російсько-української війни, мають бути пов'язані зі створенням об'єктів пам'яті, меморіалі, маршрутів пам'яті, пам'ятників, музеїв,. Невід'ємною частиною даного туризму повинно бути проведення на базі даних об'єктів заходів, які пов'язані із воєнними подіями, пам'ятними днями, метою котрих має стати патріотичне виховання дорослого і молодого покоління.

3.3. Стратегії еко системного відновлення безпеки туристично-рекреаційного потенціалу України

Не дивлячись на військові дії на території нашої держави, із початком туристичного сезону зовнішній та внутрішній туризм до деякої міри активізувався, хоча все ще зберігаються певні суттєві обмеження діяльності суб'єктів туристично-рекреаційної сфери по причині продовження бойових дій у значній кількості регіонах нашої держави, на котрі припадає вагома частка всього туристично-рекреаційного потенціалу держави. У результаті військових дії наша держава фактично позбавлена повністю іноземних туристів, для прикладу – якщо протягом 2020 року їх загальна кількість складала близько 4 мільйонів, то за час війни, 13 із 24-ти областей держави фактично повністю призупинили власну діяльність в галузі туризму.

Практично, розпочинаючи із 24 лютого 2022 року в'їзний потік туристів фактично повністю припинився, туризм діловий заморожений, а туризм місцевий був змінений рухом переміщених внутрішньо осіб [79, с. 88].

Враховуючи нинішній стан туристично-рекреаційного потенціалу нашої держави, його повоєнне відновлення буде визначатися цілою низкою чинників, а саме – тривалість війни; можливі та існуючі масштаби руйнувань

інфраструктурних об'єктів, а також швидкості її відбудови протягом повоєнного періоду; зміни прерогативи галузі туризму протягом війни із відповідним переключення уваги від зовнішнього туризму на туризм внутрішній туризм на територіях прифронтових; загального рівня доходу громадян; вміння раціонального використання маркетингових технологій із ціллю залучення іноземних туристів за рахунок підвищенню їх зацікавленості відносно України, а також її населення; залучення іноземних інвестицій, міграційних процесів [61, с. 18].

Складова економічна змісту туристичного потенціалу досить тісно пов'язана із відповідною можливістю та раціональним використанням його складової ресурсної [5, с. 141]. В загальному, для нашої держави, що наділена великим туристичним потенціалам, напрямок загального розвитку туризму має бути одним із основних, що забезпечить вирішення проблем економіки системних та суспільства в цілому, а також відповідний збалансований розвиток території на певних засадах гармонії із природою та збереження ресурсів природи [14, с. 52].

Планування стратегічне екосистемного відновлення безпеки туристично-рекреаційного потенціалу держави має сприяти досягненню, передусім, низки цілей соціально-економічного змісту, які представимо на рисунку 3.2.

В загальному розвиток туризму має прямий вплив також і на економічну ситуацію в державі. Проводячи оцінювання, значимості внеску туристичного потенціалу у економіку держави в загальному не можна оминати власною увагою питання визначення його значення і місця у державній стратегії розбудови та відновлення післявоєнної України. Дану ідею конкретизуємо у вигляді відповідної схеми представленої в Додатку А.

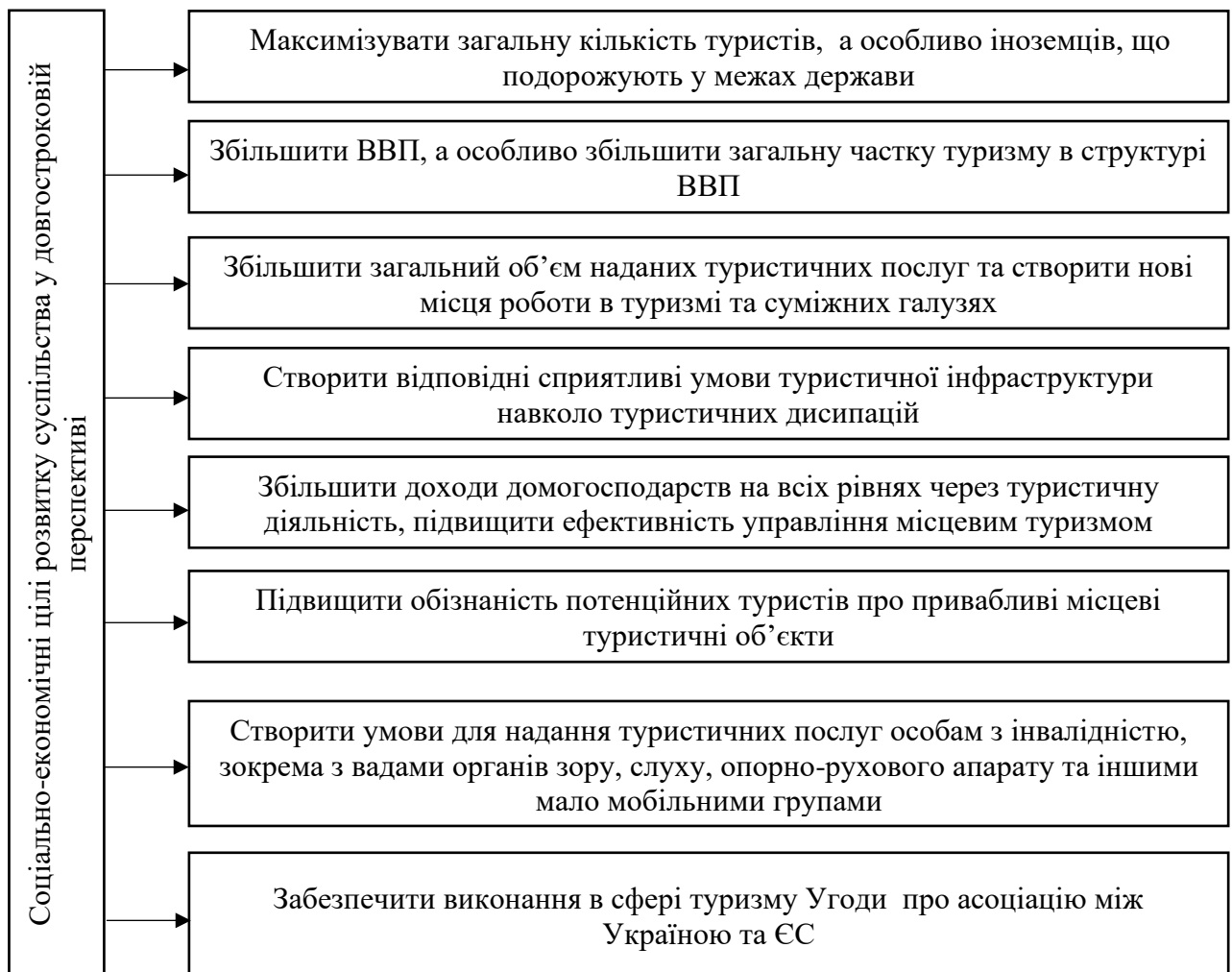

Рис. 3.2 Соціально-економічні цілі загального розвитку туризму в довгостроковій перспективі

Джерело: [40; 42]

Встановлюючи стратегічний горизонт у відповідності до Проекту Стратегії сталого розвитку України до 2030 року необхідно визначити наступну візію для цієї стратегії розбудови та відновлення післявоєнної України: Україна – це демократична провідна європейська держава, що формує напрям безпеки Європи та має досить унікальне, особливе географічне розташування, а також являється безпечною та комфортною державою для життя освіченого населення, що здійснює власну роботу в сферах економіки інноваційно-креативного спрямування. Враховуючи вище визначене, місія післявоєнної України ґрунтується в забезпечення необхідності інноваційно-креативного розвитку національної економіки з

безпечними та зручними умовами проживання здорового та освіченого населення.

Отже, зважаючи на вище визначено, необхідно внести корективи у Стратегію зазначивши в ній, що однією із її цілей являється створення більш сприятливих умов для прискорення загального розвитку галузі туризму у відповідності до міжнародних стандартів безпеки та якості, перспективу зміну її на досить високорентабельну та вбудовану у світовий ринок конкурентоспроможну галузь, що забезпечує прискорення соціально-економічного розвитку певних окремих регіонів та держави в загальному, сприяє збільшенню якості життя всього населення, гармонійному, сприятливому розвитку та консолідації всього суспільства, а також популяризації нашої держави у всьому світі, як держави безпечної для подорожі.

В даному випадку, розвиток туризму повинен бути ефективним засобом здійснення диверсифікації економіки держави, відповідним джерелом створення робочих додаткових місць, задовольняти ділові, а також рекреаційні та соціально-культурні споживчі потреби внутрішніх та зовнішніх туристів.

Базуючись на засадах стратегічного менеджменту та використовуючи комплексний підхід, необхідно дотримуватися певної схеми планування розвитку потенціалу туризму на рівні держави в загальному (Додаток Б), у відповідності до якої інвестиції в галузі туризму накопичуються з різноманітних джерел – бюджетів громад, вищих рівнів, приватних інвесторів, грантових коштів, міжнародних інвестиційних фондів тощо.

Необхідно також визнати, що досить слабким місцем у стратегічному плануванні щодо відновлення туристично-рекреаційного потенціалу нашої держави і його подальшому розвитку являються питання саме фінансування. Звісно рано або пізно економіка нашої держави окріпне в достатній мірі, проте бюджетних коштів все ще може не вистачати. Із огляду на це основним інструментом прискореного відновлення повинні стати саме міжнародні

інвестиції, залучення котрих планувати доцільно на трьох рівнях із забезпеченням відповідних умов:

- за туристичними напрямками (на основі оцінювання їхньої пріоритетності);

- за проектами інвестиційними (із урахуванням наявних показників інвестиційної ефективності);

- за ознакою регіональною (для областей, що найбільшою мірою постраждали від прямих дій держави-агресора) [16, с. 495].

Взаємодія інвесторів, бізнесу, міжнародних донорів та держави та відповідних інститутів громадянського суспільства стане основним підґрунтям для розвитку потенціалу туристично-рекреаційного у межах проаналізованої післявоєнної стратегії. Основною умовою все ж є відповідне забезпечення більш прозорої співпраці всіх зацікавлених сторін у напрямку утворення по максимуму сприятливих умов для проведення інвестування а, відтак, досягнення певного інвестиційного сприяння процесам відновлення у туристично-рекреаційній сфері. Даний стратегічний вектор матиме значну цінність не тільки для нашої держави, а і для її закордонних партнерів. Підтвердженням відповідної оптимальності означеної стратегії слугує досвід успішної взаємодії між іноземними інвесторами, державою та суб'єктами туристичного бізнесу в країні, що пережили руйнівний вплив військових конфліктів (Хорватія, Грузія, Ізраїль, Кіпр) [80, с. 23].

Відносно структури планування стратегічного екосистемного відновлення безпеки туристично-рекреаційного потенціалу держави, то відзначимо наступне. Передусім необхідно створити умови для більш оперативного залучення інвестицій, що сприятимуть досягненню важливих пріоритетних цілей щодо відновлення туристично-рекреаційного потенціалу враховуючи поточні обмеження. Далі, враховуючи дані відносно доступних обсягів саме фінансових вкладень у сферу туризму, що накопичуються із різних джерел, можливим є проведення планування найбільш оптимальний сценарій відновлення після війни. Наступним кроком має стати з'ясування

оптимальної структури інвестиційних коштів для максимально можливого загального розвитку туристично-рекреаційного потенціалу країни і мають бути створенні умови на інституційному рівні для впевненості інвесторів в безпеці вкладених ними інвестицій [22, с. 160].

Альтернативним способом, який є доступним на рівні органів самоврядування на місцях являється робота за інвестиційними конкретними проектами в межах здійснення цілісної стратегії екосистемного відновлення безпеки туристично-рекреаційного потенціалу нашої держави. При даному підході значно спрощується відповідне залучення інвестицій, тому що їхні обсяги у межах певного конкретного проекту будуть порівняно незначні, а відповідні бюрократичні перешкоди, так само як і ризики відповідних втрат – значно менші. З іншої сторони, проектне відновлення потенціалу туристично-рекреаційного спрямування навряд чи має перспективи враховуючи масштабних руйнувань, які зазнала наша держава у результаті військової російської агресії [81, с. 148].

При підході проектному важливу роль матиме узгодженість проектів з загальною стратегією екосистемного відновлення та множина показників економічної та інвестиційної ефективності. На основі прогнозування ефективності стане можливим більш цільове залучення грошових коштів бюджету та міжнародних фінансово-кредитних організацій, приватних інвесторів, а також буде визначатися гранична межа суми грошових коштів та величина отриманого бюджетом та інвесторами доходу в підсумку їх реалізації. У загальному при визначеному підході, всі механізми відновлення, фінансування, а також розвитку об'єктів туризму ґрунтуватимуться на використанні грошових коштів приватних інвесторів, публічно-приватному партнерстві, коштів міжнародних донорів, краудфандингові та ін.

Висновки до третього розділу

Визначено, що у світі існує значна кількість країн, що після великим воєнних дій досить швидко відновили та розпочали розвивати по новому туристичну індустрію, приклади котрих можна використовувати при відновленні туристичної галузі і на території нашої держави. Вагомим напрямом для розвитку туризму в нашій державі має бути «воєнний туризм», «туризм пам'яті» та «національно-патріотичний туризм» щоб показати всі масштаби російсько-української війни, виховувати національно-свідому людину та вшанувати пам'ять загиблих.

З'ясовано, що в сьогоденнішніх умовах воєнний туризм – це саме той вид туризму, що в майбутньому повинен привертати увагу не тільки українців, а й всієї світової спільноти, про що свідчить уже сьогоднішня зацікавленість закордону до військових подій, що відбуваються в державі. Таким чином, головні аспекти розвитку воєнного туризму після завершення російсько-української війни, мають бути пов'язані зі створенням об'єктів пам'яті, меморіалі, маршрутів пам'яті, пам'ятників, музеїв,. Невід'ємною частиною даного туризму повинно бути проведення на базі даних об'єктів заходів, які пов'язані із воєнними подіями, пам'ятними днями, метою котрих має стати патріотичне виховання дорослого і молодого покоління.

Встановлено, що в основу стратегічного планування екосистемного відновлення безпеки туристично-рекреаційного потенціалу держави необхідно закладати: принципи прозорості та комунікації (що дасть змогу відкрито обговорювати існуючі проблеми відновлення туристично-рекреаційного потенціалу із громадами та певними потенційними інвесторами); окупності (здійснення будь-яких проектів повинно передбачати економічну доцільність, оскільки повоєнне відновлення по потребуватиме залучення значних ресурсів для розв'язання поточних економічних і соціальних проблем, що не зможуть бути перерозподілені саме на користь туризму); безпеки (будь-які дії відносно розвитку туристично-рекреаційного

потенціалу необхідно реалізувати тільки при умові повного контролю території, а також впевненості у її безпеці зважаючи на можливу роботу диверсійних груп та мінування ворога); пріоритетності сталого розвитку, європейської інтеграції (що визначить головну мету розвитку та відновлення туристично-рекреаційного потенціалу відповідно до стратегії ЄС) та екосистемного підходу.

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного дослідження були встановлені наступні важливі висновки:

1. Визначено поняття туризму та видів туристичної діяльності в Україні. Встановлено, що туризм – з однієї сторони, це діяльність людини (споживача турпослуг) направлена на задоволення потреб у лікуванні, відпочинку, ділових, пізнавальних та інших цілей, яка передбачає її тимчасове переміщення із одного основного місця проживання, що призводить до розвитку низки соціально-економічних відносин. З іншої сторони, туризм це певна форма ведення бізнесу, що ставить за основну мету одержання прибутків, шляхом забезпечення і організації чужого відпочинку. Визначено, що до організаційні форми туризму відноситься міжнародний та внутрішній. В свою чергу міжнародний туризм поділяється на в'їзний, який включає в себе подорожі у межах держави осіб, що не проживають на її території та виїзний, куди входять подорожі громадян України та осіб, що постійно проживають на території України до другої країни. Внутрішній туризм включає в себе подорожі в межах території України громадян України та осіб, що проживають на постійній основі на її території.

2. З'ясовано особливості організації туристичної діяльності. Було встановлено, що туристична діяльність – це певна соціальна активність людей, котрі працюють в сфері туризму, мають деякий соціальний статус у відповідності до посади, котру вони займають та соціальну роль, що охоплює множину службових функцій та посадових обов'язків. Основними суб'єктами туристичної діяльності є турагенти і туроператори, головним завданням яких є формування туристичного продукту з метою подальшого його продажу туристам та іншим покупцям і організація надання туристичних послуг.

3. Встановлено сутність та значення ринку туристичних послуг. Туристичний ринок – це сфера здійснення туристичного продукту і економічних відносин, котрі виникають між його продавцями та покупцями.

4. Проведено аналіз втрат туристичної діяльності в Україні. Встановлено, що від початку війни, росіяни скоїли 423 злочини проти української культурної спадщини і дана кількість не являється кінцевою, оскільки воєнні дії тривають. Втраченими вважають туристичні природні локації на територіях, які тимчасово окуповані: Асканія-Нова, Олешківські піски, Кінборська коса, Джарилгач, побережжя Азовського моря (Рожеві солені озера і Генічеськ, Скадовськ, Кирилівка, Бердянськ, частково Скіфський курган, Очаків). Також замінованими тимчасово являються прикордонні райони України із Республікою Білорусь, що унеможливило відповідний відпочинок на озерах Волині та сплави по ріках НПП Прип'ять-Стохід. Загалом, найбільше руйнувань зазнали об'єкти культурної спадщини в Харківській, Донецькій, Київській областях. Обстріли та бомбардування з боку російських військових зруйнували повністю або пошкодили безліч музеїв, церков, театрів, бібліотек та інших установ. Серед об'єктів – неоціненні експонати, такі як стародавні пам'ятники, скульптури, картини світового рівня, рідкісні книги. Об'єкти культурної цінності, які не вдалося знищити бомбардуваннями, масово грабуються та вивозяться на територію Росії, деякі з викрадених тоді арт об'єктів досі не знайдені.

5. Визначено особливості функціонування суб'єктів туристичної індустрії в умовах війни. Проведений аналіз довів, що у 2022 р. організація міжнародного туризму в нашій державі переважно не існувала, у зв'язку із повітряним закритим простором, а планування поїздок до нашої країни для міжнародних туристів, хоча і не являється забороненим, проте залишається виключно на розсуд самих мандрівників. У областях країни відносно безпечних, організовуються екскурсійні тури, що являються безкоштовними для тих осіб, які залишили власні будинки через військові дії.

6. Встановлено напрямки порятунку туристичної діяльності. Було запропоновано комплекс заходів відновлення поетапного діяльності туристичної сфери, а саме: забезпечення фінансами; територіальне покращення туристичних потоків (логістика транспорту); оптимізація галузева (поєднання відповідних підприємств в утворення кластерні); покращення маркетингу за допомогою створення туристичної національної маркетингової організації та її відповідних дочірніх філій; секторальне (видове) покращення туризму держави.

7. Проаналізовано зарубіжний досвід функціонування сфери туризму в постконфліктних умовах. Визначено, що у світі існує значна кількість країн, що після великим воєнних дій досить швидко відновили та розпочали розвивати по новому туристичну індустрію, приклади котрих можна використовувати при відновленні туристичної галузі і на території нашої держави. Вагомим напрямом для розвитку туризму в нашій державі має бути «воєнний туризм», «туризм пам'яті» та «національно-патріотичний туризм» щоб показати всі масштаби російсько-української війни, виховувати національно-свідому людину та вшанувати пам'ять загиблих.

8. Визначено перспективи розвитку воєнного туризму на території України після закінчення російсько-української війни. З'ясовано, що в сьогоdnішніх умовах воєнний туризм – це саме той вид туризму, що в майбутньому повинен привертати увагу не тільки українців, а й всієї світової спільноти, про що свідчить уже сьогоdnішня зацікавленість закордону до військових подій, що відбуваються в державі. Таким чином, головні аспекти розвитку воєнного туризму після завершення російсько-української війни, мають бути пов'язані зі створенням об'єктів пам'яті, меморіалі, маршрутів пам'яті, пам'ятників, музеїв,. Невід'ємною частиною даного туризму повинно бути проведення на базі даних об'єктів заходів, які пов'язані із воєнними подіями, пам'ятними днями, метою котрих має стати патріотичне виховання дорослого і молодого покоління.

9. Обґрунтовано стратегії еко системного відновлення безпеки туристично-рекреаційного потенціалу України. Встановлено, що в основу стратегічного планування екосистемного відновлення безпеки туристично-рекреаційного потенціалу держави необхідно закладати: принципи прозорості та комунікації (що дасть змогу відкрито обговорювати існуючі проблеми відновлення туристично- рекреаційного потенціалу із громадами та певними потенційними інвесторами); окупності (здійснення будь-яких проектів повинно передбачати економічну доцільність, оскільки повоєнне відновлення по потребуватиме залучення значних ресурсів для розв'язання поточних економічних і соціальних проблем, що не зможуть бути перерозподілені саме на користь туризму); безпеки (будь-які дії відносно розвитку туристично-рекреаційного потенціалу необхідно реалізувати тільки при умові повного контролю території, а також впевненості у її безпеці зважаючи на можливу роботу диверсійних груп та мінування ворога); пріоритетності сталого розвитку, європейської інтеграції (що визначить головну мету розвитку та відновлення туристично-рекреаційного потенціалу відповідно до стратегії ЄС) та екосистемного підходу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Александрова С. А. Детермінанти розвитку туризму : колективна монографія. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018. 159 с.
2. Аніпко Н., Андрусак Н. Зацікавленість іноземних туристів Україною: особливості післявоєнного туризму. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Управління розвитком сфери гостинності: регіональний аспект» (м. Чернівці, 5 травня 2022 р.). Чернівці: Технодрук, 2022. С. 323-326.
3. Барвінок Н. В. Перспективи розвитку воєнного туризму на території України після закінчення російсько-української війни. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. 2022. Вип. 18(2). С. 206-217.
4. Барвінок Н. В., Барвінок М. В. Вплив російсько-української війни на туризм в Україні та перспективи його розвитку в майбутньому. Проблеми раціонального використання соціально-економічного, еколого-енергетичного, нормативно-правового потенціалу України та її регіонів: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції ГО «ІЕЕЕД», (01 травня 2022 року), м. Луцьк: СПД Гадяк Жанна Володимирівна, друкарня "Волиньполіграф", 2022. С. 24. – 32
5. Барвінок Н. Вплив глобальних безпекових факторів на розвиток міжнародного туризму в Україні. Věda a perspektivy. 2022. № 4(11). С. 139-151.
6. Беспала О. А. Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку туристичного ринку в Україні. Економіка: реалії часу. Науковий журнал. 2017. № 6 (34). С. 9- 17.
7. Бігус М. М., Гальків Л. І., Добушовський П. А. Туристичний бізнес під впливом сучасних змін, зумовлених світовими викликами. Науковий погляд: економіка та управління. 2020. № 3. С. 7–12.
8. Бізнес. 2022. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/markets/turizm-pid-chasviyni-populyarni-ob-yekti-ta-marshruti-ukrajini-obladnayutbomboshovichchami-50236642.html>. (дата звернення: 05.04.2023).

9. Богданова Ж.А. Поняття та види туристичної діяльності в Україні. Вісник ЖДТУ. Серія : Економічні науки. 2009. № 4 (50). С. 194–197.
10. Божко Л.Д., Холодок В.Д. Туризм: проблеми та перспективи розвитку під час війни. Культура України. (77), 2022. С. 57–64.
11. Бордун О. Втрати та напрямки порятунку туристичного бізнесу України в умовах війни. Вісник Львівського університету. Серія економічна. 2022. Випуск 62. С. 178–196
12. Бордун О. Ю. Формування та оптимізація геопросторової системи туристичних потоків: міжнародний, національний, регіональний та локальний рівні : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 344 с.
13. Бордун О.Ю, Шевчук В.Р. Особливості оцінювання показників сталого(збалансованого) розвитку готельної індустрії України у час пандемії коронавірусу. Вісник Львівського університету. Серія економічна. 2020. Випуск 58. С. 274-285
14. Бригілевич Г., Мальська М. Вплив міжнародного туризму на соціально-економічний розвиток України в умовах війни. Multidisciplinární mezinárodní vědecký magazín “Věda a perspektivy” je registrován v České republice. Státní registrační číslo u Ministerstva kultury ČR: E 24142. № 9(16) 2022. С. 50–59.
15. Бруч В., Галиш Н. Сталий розвиток туристичної індустрії: екологічний та статистичний вимір. Економічний аналіз. 2020. Том 30. № 4. С. 23–30.
16. Вахович І.М., Матвійчук Л.Ю. Смаль Б.А. Розвиток індустрії гостинності в сучасних умовах: тенденції та заходи посилення конкурентних переваг. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики, 6 (41), 2022. С. 494–502.
17. Вечерський В. В. Культурна спадщина України. vue.gov.ua, 2022. URL:
https://vue.gov.ua/%D0%9A%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D0%BF%D0%B0%D0%B4%D1%89%D0

%B8%D0%BD%D0%B0_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8. (дата звернення: 12.03.2023).

18. Війна в Україні може завадити відновленню туризму. URL: <https://news.un.org/ru/story/2022/03/1420802> 22.03.2022

19. Власенко Н. Як живе туристична галузь України в період війни. Made for minds. 22 травня. 2022 року. URL: <https://www.dw.com/uk/yak-zhyve-turystychna-haluz-ukrainy-v-period-viiny/a-61838301> (дата звернення: 20.03.2023).

20. Всесвітня туристична організація ООН (ЮНВТО). Офіційний сайт. URL: <https://www.unwto.org/> (дата звернення: 15.03.2023).

21. Гапоненко Г., Євтушенко О., Шамара І. Пріоритетні напрями забезпечення сталого розвитку туризму України в умовах пандемії. Бізнес Інформ. 2021. № 5. С. 227–235.

22. Голод А. Безпека регіональних туристичних систем: теорія, методологія та проблеми гарантування : монографія. Львів : ЛДУФК, 2017. 340 с.

23. Грицюк М., Грицюк Ю. Побудова стратегії сталого розвитку туризму в карпатському регіоні. Науковий вісник НЛТУ України. Серія економічна. 2017. Вип. 27, № 2. С. 130–136.

24. Дворська І. Туристична галузь після війни: чи можлива реанімація та антикризове управління? [liga.net](https://blog.liga.net/), 2022. URL: <https://blog.liga.net/user/idvorskaya/article/44952>. (дата звернення: 10.03.2023).

25. Демків Ю. М., Стукач Т. М. Українська туристична галузь у світовому середовищі: адаптація за умов впливу глобальної міжнародної кризи COVID-19. Бізнеснавігатор. 2020. Вип. 4. С. 18–25.

26. Дергоусова А. О. Організація туризму та туристичної діяльності : конспект лекцій. Частина. Харків: УкрДУЗТ, 2019. 59 с.

27. Державне агентство розвитку туризму України. URL: <https://tourism.gov.ua> (дата звернення: 14.03.2023).

28. Заваріка Г. М. Вплив конфліктного періоду на розвиток міжнародного туризму. Географія та туризм. 2017. Вип. 39. С. 24-31.

29. Закон України «Про курорти» (зі змінами і доповненнями) № 2026-III від 05.10.2000. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 50. Ст. 435. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2026-14#Text> (дата звернення: 14.03.2023).

30. Закон України «Про охорону культурної спадщини» (зі змінами і доповненнями) від 8.06.2000 № 1805-III. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 39. Ст. 333. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1805-14> (дата звернення: 05.03.2023).

31. Зарубіна А.В. Особливості туризму в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство. Випуск № 41. 2022. С. 145 – 152.

32. Заячківська Г. А., Сікула А. О. Військовий туризм як один з перспективних напрямків післявоєнного розвитку туризму в Україні. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні напрями розвитку економіки, підприємництва, технологій та їх правового забезпечення» (м. Львів, 1-2 червня 2022 р.). Львів: Видавництво ЛТЕУ, 2022. С. 267-269.

33. Заваріка, Г. М., Зеленко, О. О. Сталий туризм як інструмент збереження культурної спадщини та відновлення постраждалих територій. Економіка та суспільство. Випуск № 39. 2022. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1424/1371> (дата звернення: 01.03.2023)

34. ІА «Вчасно». URL: <https://vchasnoua.com/donbass/68312-vony-vystoialy-ne-vystoiav-beton-sohodni-vukraini-den-pamiati-zakhysnykiv-donetskoho-aeroportu>. (дата звернення: 04.03.2023).

35. Інтерфакс-України. 2022. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/826786.html>. (дата звернення: 03.03.2023).

36. Каднічанський Д., Каднічанська Н. Мілітарний туризм: проблематика термінології та класифікації. Географія, економіка і туризм: національний та міжнародний досвід: матеріали XIV Міжнародної наукової конференції.(Львів, 9 жовтня 2020 р.). Львів, 2020. С. 132-138.

37. Ковальчук С.В. Поняття туристичного ринку та особливості його функціонування. Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки.2019. №6, Т. 4. С. 60–65.

38. Колесник О.О. Формування класифікаційних ознак туризму в системі економічних аспектів розвитку суспільства. Вісник Житомирського державного технологічного університету. Економічні науки. Житомир: ЖДТУ, 2019. №1(47). С.171-175.

39. Конвенція ООН про охорону Всесвітньої культурної і природної спадщини від 16.11.1972. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_089 (дата звернення: 14.03.2023).

40. Корж Н. В., Басюк Д. І. Управління туристичними дестинаціями. Вінниця: «ПП «ТД Едельвейс і К», 2017. 322 с.

41. Корчевська Л. Стан, особливості та перспективи туризму у воєнний та поствоєнний періоди. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Управління розвитком сфери гостинності: регіональний аспект» (м. Чернівці, 5 травня 2022 р.). Чернівці: Технодрук, 2022. С. 337-341.

42. Кравцов С. С., Тертична А. А. «Подорож другим містом» як перспективний напрямок розвитку туризму в Україні. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2022. № 1. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=2608> 8. (дата звернення: 12.03.2023).

43. Красавцева Л. Ю. До проблеми визначення понятійного поля туристичної діяльності. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. - 2014.№ 2. - С. 157-162.

44. Кржиговська К. Створено реєстр пошкоджень культурних цінностей в Україні. Polska Agencja Prasowa. 02.05.2022. URL:

<https://www.pap.pl/ua/news%2C1196104%2Cstvoreno-reestr-poshkodzhen-kulturnikh-cinnostey-v-ukraini-narazi-u-spisku-277> (дата звернення: 14.03.2023).

45. Крибовець М.М. Особливості розвитку туризму в умовах військового стану. The 6th International scientific and practical conference “Progressive research in the modern world” (March 2-4, 2023) BoScience Publisher, Boston, USA. 2023. С. 582 – 587.

46. Кукліна Т., Цвілий С., Журавльова С. Загальні тенденції розвитку світового туризму: від коронавірусу до військової агресії. Підприємництво та інновації. 2022. № 23. С. 12-15.

47. Кушнар'ов В., Поліщук О. Мілітарі-туризм як інноваційний напрямок екстримального та пізнавально-розважального туризму. Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. 2018. №1. С. 107–118.

48. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). 2-ге вид.]. Київ: Альтерпрес, 2005. 436 с.

49. Магдик Н. Туризм під час війни: як відпочивати в Україні цього літа. *segodnya.ua*, 2022. URL: <https://ukraine.segodnya.ua/ua/ukraine/turizm-vo-vremya-voyny-kak-otdyhat-v-ukraine-etim-letom-1629651.html>. (дата звернення: 12.03.2023).

50. Мальська М.П. Основи туристичного бізнесу: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2014. 272 с.

51. Мапа культурних втрат (2022). Український культурний фонд. URL: <https://uaculture.org/culture-loss/> (дата звернення: 11.06.2022).

52. Мельниченко О. А., Шведун В. О. Особливості розвитку індустрії туризму в Україні: монографія. Харків: Вид-во НУЦЗУ, 2017. 153 с.

53. Миронов Ю. Б. Туризм як чинник економічного розвитку країни. Науковий вісник НЛТУ України. 2016. Вип. 26.6. С. 255-262.

54. Міщук І., Головата Р. Туристичні підприємства України в системі міжнародної туристичної діяльності. Індустрія туризму і гостинності в Центральній та Східній Європі, № 1. 2020. С. 69-78.

55. Моца А., Шевчук С. Перспективи післявоєнного відновлення сфери туризму в Україні. Економіка та суспільство. 2022. № 41. URL https://tourlib.net/statti_ukr/moca.htm (дата звернення: 14.03.2023).

56. Носирев О., Делілова Т., Токар І. Розвиток туризму та індустрії гостинності в стратегії постконфліктного відновлення економіки України. Соціально-економічні проблеми і держава. 1 (26), 2022. С. 55–68

57. Основні втрати ще попереду: українцям розповіли, як війна вдарила по туризму. unian.ua, 2022. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/osnovni-vtrati-shche-poperedu-ukrajincyam-rozprovili-yak-viyna-vdarila-po-turizmu-novini-ukrajina-11866203.html>. (дата звернення: 03.03.2023).

58. Павлиш О. Через війну надходження до держбюджету від туристичної галузі впали до 18%. epravda.com.ua, 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/06/14/688142>. (дата звернення: 10.03.2023).

59. Пам'ятки під обстрілами: як захистити культуру від війни? 20 хвилин. 9 травня 2022. URL: <https://zt.20minut.ua/kul-tura/pamyatki-pid-obstrilami-yak-zahistiti-kulturu-vid-viyni-11603231.html> (дата звернення: 30.03.2023).

60. Парфіненко А. Ю. Міжнародний туризм в Україні: геополітичні аспекти глобального явища. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2015. Вип. 126. Ч. 1. С. 12–23.

61. Перегуда Ю., Кривоберець, М. Державна підтримка підприємств туристичної галузі в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення. Підприємництво та інновації, 2022. №23. С. 16-20.

62. Планування післявоєнного відновлення довкілля. URL: <https://helsinki.org.ua/articles/planuvannia-vidnovlennia-dovkillia-partner-uhspl-ro-initsiatyvi-trybunal-dlia-putina-epl-vypustyv-analitychnu-zapysku/> (дата звернення: 10.03.2023).

63. Пошкоджені ворогом історичні пам'ятки оцифровують за допомогою сучасних технологій. BuildPortal. 31.05.2022. URL: <https://budport.com.ua/news/24308-poshkodzheni-vorogom-istorichni-pamyatki-ocifrovuyut-za-dopomogoyu-suchasnih-tehnologiy-foto-video> (дата звернення: 11.03.2023).

64. Приседська В. Як переживає війну туристична галузь. *bbc.com*, 2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-62004034> (дата звернення: 14.03.2023).

65. Про туризм: Закон України від 15 вересня 1995 року № 324/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр#Text> (дата звернення: 28.03.2023)

66. Прокопишин-Рашкевич Л. М. Індустрія туризму в Україні: перспективні напрями та виклики сучасності. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Проблеми економіки та управління. 2020. Т. 4, № 1. С. 72 – 81.

67. Родак К. Як виглядає туризм під час війни. Інтернет-видання «Zaxid.net». 12 травня 2022 р. URL: https://zaxid.net /statti_tag50974 (дата звернення: 05.03.2023).

68. Роїк О., Лущик М. Стратегічні напрями сталого розвитку туризму у Львівській області з урахуванням сучасного стану. *Економіка і суспільство*. 2018. № 17. С. 158–164.

69. Романова А. А. Управління розвитком туристичної сфери в умовах збройних конфліктів. *Modern economics*. 2018. № 9. С. 93-104.

70. Росіяни зруйнували 183 релігійні споруди в Україні. Найбільше на Донеччині. URL: https://risu.ua/rosiyani-zrujnuvali-25-religijnih-sporud-u-harkivskij-oblasti_n131102 (дата звернення: 10.02.2023).

71. Сироїд Н. П.. Теоретичні підходи до визначення поняття «туризм»: його сутність та характерні ознаки. *Економіка, управління та адміністрування*, (3(93)). 2020. С. 3–8.

72. Смирнов І., Любіцева О. Туристичний бізнес під час пандемії COVID-19: світовий та український досвід. Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Туризм. № 3(2). 2020. С. 196-208.

73. Теличук Б. Як відбудувати Україну після війни. Ukraïner. 11.05. 2022. URL: <https://ukraïner.net/vidbudova/> (дата звернення: 20.06.2022).

74. Тисяча років гарантії. Як Змієві вали захищали нашу землю за часів Русі і сьогодні. URL: https://lb.ua/society/2022/04/05/512325_tisyacha_rokiv_garantii_yak_zmiievi_vali.html. (дата звернення: 22.03.2023).

75. Ткачук Л. Глобальна геополітична нестабільність як чинник розвитку міжнародного туризму. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2018. №2(71). С. 29-34.

76. Україна посіла перше місце в рейтингу як найдоступніша країна для подорожей на авто. tsn.ua, 2021. URL: <https://tsn.ua/auto/news/ukrayina/ukrayina-posila-pershe-misce-v-reytingu-yak-naydostupnisha-krayina-dlya-podorozhey-na-avto-1800112.html>. (дата звернення: 09.02.2023).

77. Україна увійшла до рейтингу найкращих туристичних країн Європи. tsn.ua, 2021. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/ukrayina-uviyshla-do-reytingu-naykraschih-turistichnih-krayin-yevropi-1806736.html>. (дата звернення: 01.03.2023).

78. Україна інформ: офіційний сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/tag-azovstal>. (дата звернення: 10.03.2022).

79. Фастовець О.О. Туризм в Україні в умовах воєнного стану. Розвиток методів управління та господарювання на транспорті: Зб. наук. праць. 2022. No.3(80), С. 87- 97.

80. Філіпович А. В. Ресурсне забезпечення туристичної діяльності. Наукові розробки молоді на сучасному етапі: тези доповідей XVIII Всеукраїнської наукової конференції молодих вчених та студентів (18-19

квітня 2019 р., Київ). Київ : КНУТД, 2019. Т. 3 : Економіка інноваційної діяльності підприємств. С. 23-24.

81. Худавердієва В., Мерчанський В., Чуйко Н., Воронкова А. Стратегія економічної адаптації туристично-рекреаційної сфери України до міжнародного туристичного ринку. *Journal of Innovations and Sustainability*. 2022. № 6(2). С. 145 – 152.

82. Чепурда Г. М. Стратегії сталого розвитку в туризмі та готельно-ресторанному бізнесі: можливості і проблеми запровадження в Україні: кол. Монографія Черкас. держ. технол. ун-т. Черкаси : ЧДТУ, 2021. 189 с.

83. Шамара І. М., Савченко М. Г. Вплив політичної нестабільності на розвиток туризму в країнах Близького Сходу. *Вісник ХНТ імені В.Н. Каразіна*. Харків, 2019. Вип. 10. С. 219-226.

84. Якименко-Терещенко, Н., Мірко, Н., Моца, А. Розвиток індустрії туризму у повоєнний період. *Економіка та суспільство*. 2022. №44. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1901/1829>(дата звернення: 04.03.2023).

85. Becker, T. et al. A Blueprint for the Reconstruction of Ukraine, *Rapid Response Economics*, No. 1, CEPR, London. 2022. URL: <https://cepr.org/sites/default/files/news/BlueprintReconstructionUkraine.pdf>(дата звернення: 11.04.2023).

86. Butler R. *Tourism and War*. Publisher, Routledge, 2013. 297 p.

87. Cyprus: Selected Issues; IMF Country Report No. 21/126, 2021 URL: <https://www.elibrary.imf.org/view/journals/002/2021/126/article-A001-en.xml> (дата звернення: 06.04.2023)

88. *Economic Impact Reports*, 2021. URL: <https://www.google.com/search?client=opera&q=95.+Economic+Impact+Reports+%2C+2021&sourceid=opera&ie=UTF-8&oe=UTF-8> (дата звернення: 06.04.2023)

89. European travel commission extends complimentary membership to ukraine's tourismagency. 2022. URL: <https://etc-corporate.org/news/european->

travel-commission-extends-complimentary-membership-to-ukraines-tourism-agency (дата звернення: 09.03.2023).

90. Foley M. Dark Tourism (Tourism, Leisure & Recreation). Publisher : Cengage Learning EMEA; 1st edition. December 7, 2000. 192 p.

91. Globetrender Intelligence. How the war in Ukraine will affect European tourism (28.04.2022). Globetrender official website. URL: <https://globetrender.com/2022/04/28/how-the-war-in-ukraine-will-affect-european-tourism.3>. (дата звернення: 02.03.2023).

92. Guénette J-D., Kenworthy P. and Wheeler C. Implications of the War in Ukraine for the Global Economy. 2022. URL: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/5d903e848db1d1b83e0ec8f744e55570-0350012021/related/Implications-of-the-War-in-Ukraine-for-the-Global-Economy.pdf> (дата звернення: 25.02.2023).

93. Hertzog A. Tourism, memory and place in a globalizing world. Special issue on Tourism, Memory and Place in a Globalizing World (July 2016), pp. 201-205.

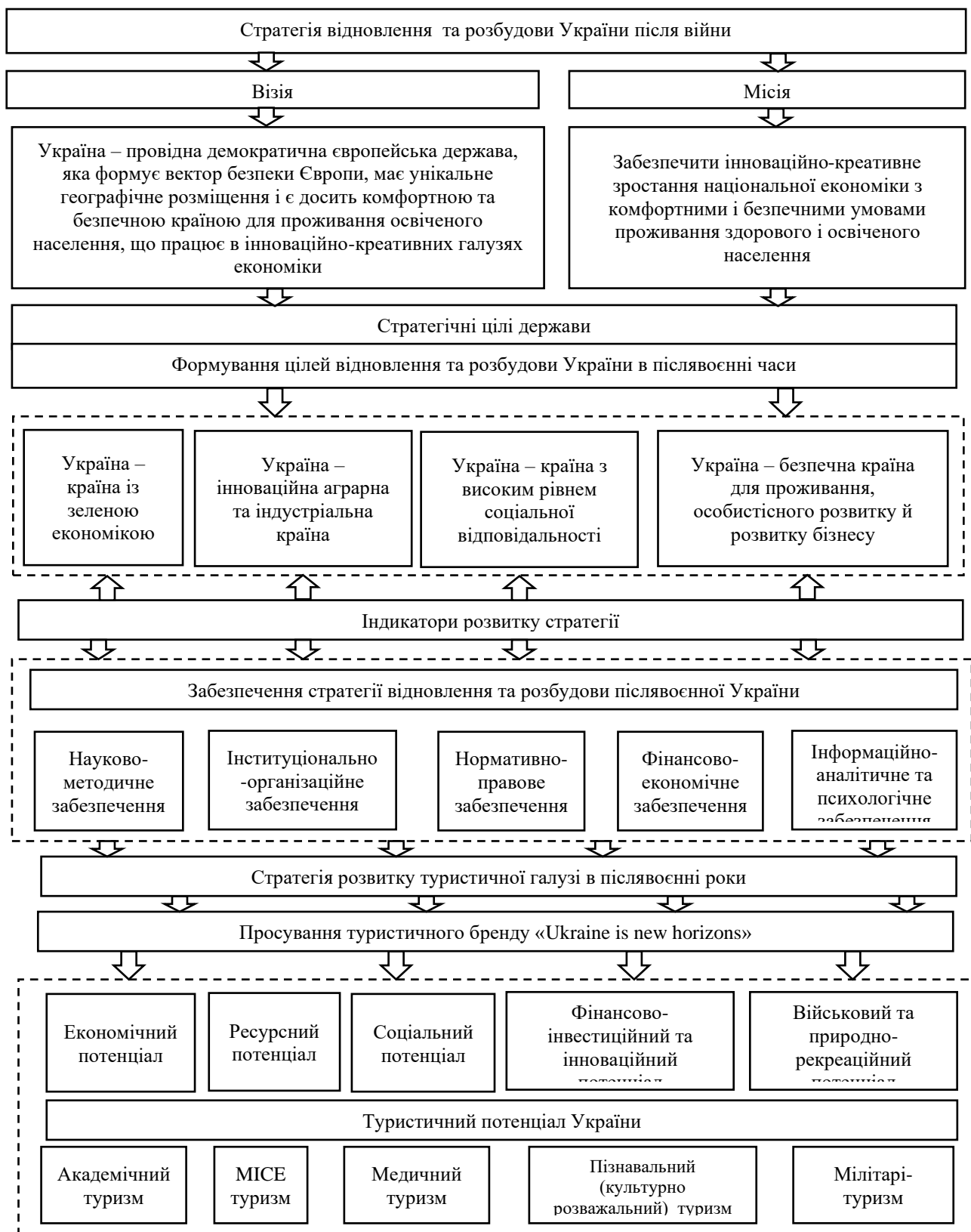
94. Honchar L. Application of compliance management in the functionality of the controlling system of enterprises of the hospitality industry. The X International Science Conference «Modern Science: Innovations and Prospects», June 25–27, 2022. Stockholm, Sweden. URL: <https://sci-conf.com.ua/viii-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-modern-science-innovations-and-prospects-1-3-maya-2022-goda-stokgolmshvetsiya-arhiv>. (дата звернення: 20.02.2023).

95. The OECD-Ukraine partnership. 2022. URL: <https://www.oecd.org/ukraine-hub/policy-responses/the-architecture-of-infrastructure-recovery-in-ukraine-d768a2e4/> (дата звернення: 12.03.2023)

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

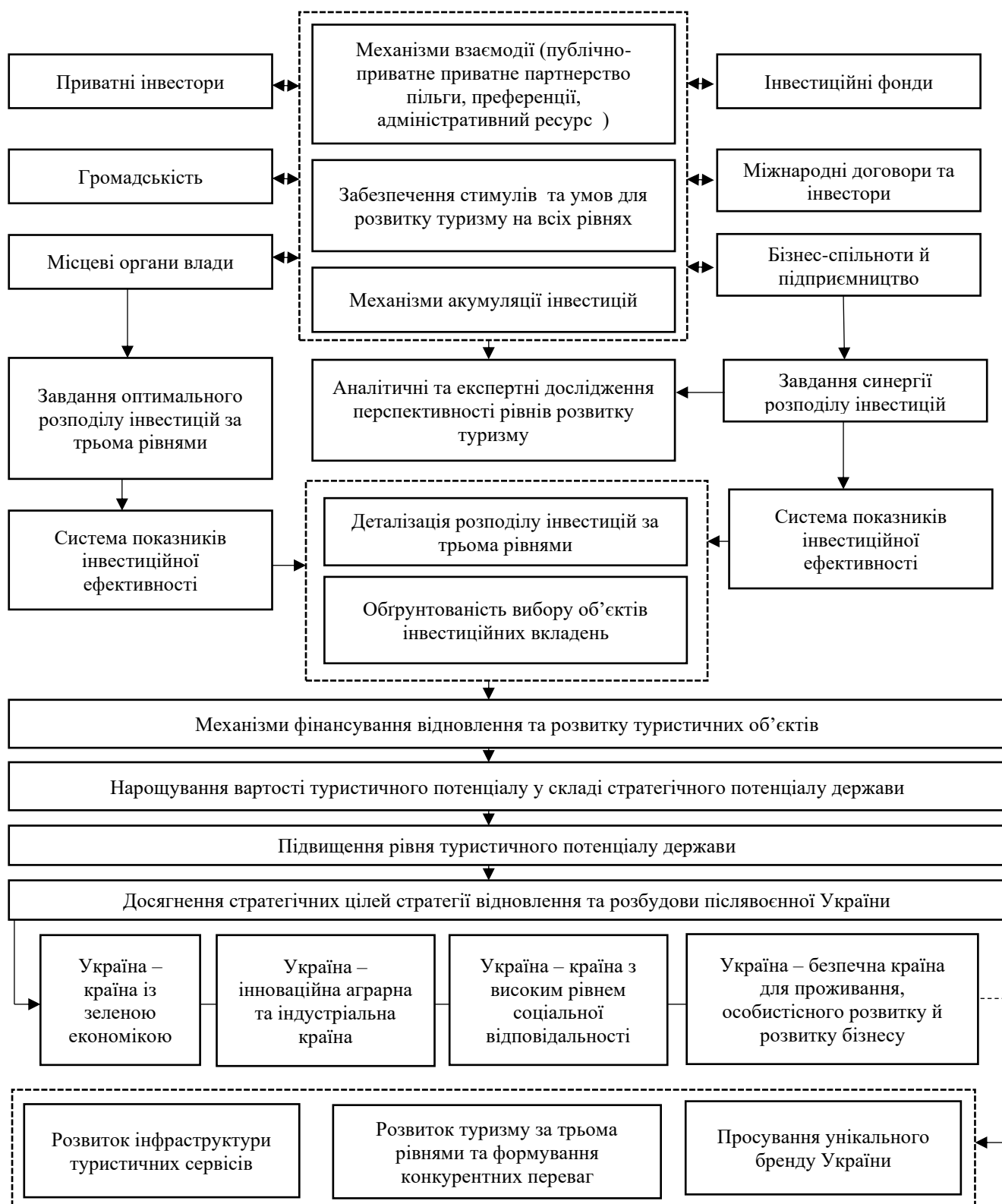
Місце та роль туристичного потенціалу у стратегії відновлення та розбудови післявоєнної України

Джерело: [42]

ДОДАТОК Б

Схема планування розвитку туристичного потенціалу в межах реалізації стратегії відновлення та розбудови післявоєнної України

Джерело: [42]